

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΚΑΙΟ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

MASTER'S IN LAW & ECONOMICS

Φανή Πρεβέντη

Η συνεισφορά της γυναίκας στο γάμο Μια οικονομική ανάλυση

Επιβλέπων Καθηγητής: Χατζής Αριστείδης

2024

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο «Η βελτιστοποίηση της λειτουργίας στο φορτίο - μια οικονομική...» Παναγιώτης.....

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/ τριας.....

Όνοματεπώνυμο..... ΠΑΡΒΕΝΤΙ ΦΑΝΙ.....

Ημερομηνία..... 25/4/2024.....

Η συνεισφορά της γυναίκας στο γάμο: Μια οικονομική ανάλυση

Περίληψη

Η οικογένεια είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, μια κοινωνική ομάδα και αναφέρεται στη μεγαλύτερη κοινωνική οργάνωση, τα μέλη της οποίας συνδέονται μεταξύ τους με ένα βιολογικό γεγονός: την αναπαραγωγή τους μέσω της γενετήσιας δραστηριότητας. Όταν αυτή η βιολογική αλήθεια καθίσταται νομική, αναδύεται η έννοια της οικογένειας όπως ορίζεται από το νόμο, οι σεξουαλικές συναντήσεις περιλαμβάνονται στο γάμο και η αναπαραγωγή συνδέεται με τη νομική βάση της μητρότητας και της πατρότητας. Η οικογένεια είναι ένας θεσμός επειδή αποτελείται από ένα στέρεο πλέγμα δεσμών μεταξύ ανθρώπων που έχουν διαφορετικές κοινωνικά καθορισμένες λειτουργίες (σύζυγος, μητέρα, γιος, αδελφός, αδελφή κ.λπ.). Εξυπηρετεί ουσιαστικές κοινωνικές λειτουργίες που μπορούν να συνοψιστούν στη διατήρηση της συνέχειας της κοινωνίας και εξετάζονται από την άποψη της αλλαγής των γενεών, της κουλτούρας ως τρόπου ζωής και ύπαρξης, των αντικειμένων και των κοινωνικών θέσεων. Οι λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια με στόχο τον έλεγχο: του τρόπου ζωής και ύπαρξης (μέσω της μετάδοσης του συστήματος αξιών), των πραγμάτων (μέσω του συστήματος κληρονομιάς) και των κοινωνικών θέσεων, συμβάλλουν στη δημιουργία και διατήρηση της συνοχής σε επίπεδο κοινωνίας καθώς και της κοινωνικής ταυτότητας σε επίπεδο ατόμου (μέσω του συστήματος διαδοχής). Η οικογένεια είναι ένας θεσμός που έχει διττό ρόλο: αφενός οργανώνει τη συλλογική ζωή και συνδέεται με τη θεσμοθέτηση αυτής της ζωής γενικά (νομοθεσία) και την υλική της πτυχή (μέθοδος παραγωγής) - αφετέρου οργανώνει την ιδιωτική ζωή και έχει ιδιωτικό ρόλο. Η οικογένεια εξυπηρετεί σκοπούς που προάγουν την επίτευξη στόχων σημαντικών τόσο για τους ανθρώπους όσο και για την κοινωνία στο σύνολό της, καθιστώντας την έναν θεσμό που άντεξε σε όλη την ιστορία και σε όλες τις κοινότητες. Οι κοινωνικοί θεσμοί πολλαπλασιάζονται καθώς η κοινωνία μετασχηματίζεται από έναν παραδοσιακό, γεωργικό-αγροτικό σε έναν σύγχρονο, βιομηχανικό, αστικό πολιτισμό. Όταν δύο άνθρωποι αποφασίζουν να παντρευτούν, αναλαμβάνουν τη δέσμευση να παραμείνουν μαζί για το υπόλοιπο της ζωής τους. Η δήλωση αυτή υποδηλώνει μια σειρά από άλλες, πιο συγκεκριμένες δηλώσεις. Η υπόσχεση συχνά αθετείται, με αποτέλεσμα τη διάλυση του γάμου. Όταν δύο άνθρωποι παντρεύονται, ανταλλάσσουν δεσμεύσεις ότι θα στηρίζουν ο ένας τον άλλον καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου τους. Ταυτόχρονα, παραιτούνται από άλλες προοπτικές για άλλους γάμους ή συμβιώσεις ή άλλες δραστηριότητες γενικά υπέρ εξειδικευμένων δαπανών που γίνονται μόνο για αυτόν τον ένα γάμο. Με την πάροδο του χρόνου, οι σύζυγοι έρχονται αντιμέτωποι με μεταβολές στις ευκολίες, τις γνώσεις και τις ευκαιρίες κάθε είδους, επομένως κατά τη διάρκεια του γάμου μπορεί να έχουν ποικίλους πειρασμούς να τον τερματίσουν. Όταν ένας γάμος τελειώνει, και τα δύο μέρη συνήθως αρχίζουν να αναζητούν νέο σύντροφο. Ως αποτέλεσμα, θα πρέπει να πληρώσουν τουλάχιστον το κόστος της εξεύρεσης ενός συντρόφου ίσης αξίας. Ωστόσο, οι γυναίκες συνήθως πληρώνουν περισσότερο για το διαζύγιο, επειδή χάνουν περισσότερα χρήματα από ότι οι άνδρες.

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	4
1.1 Εισαγωγή	4
1.2 Ο ρόλος της γυναίκας – Ιστορική Αναδρομή	4
1.3 Ο θεσμός προίκας.....	5
1.4. Η προίκα σε σχέση με την εγκυρότητα του γάμου	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Σύγχρονα Οικογενειακά ζητήματα.....	8
2.1 Ορισμός του γάμου	8
2.2 Στάση απέναντι στο γάμο.....	9
2.3 Μορφές Γάμου	10
2.3.1 Σύμφωνο Συμβίωσης	10
2.3.2 Η άτυπη συμβίωση.....	10
2.3.3 Ο Θρησκευτικός γάμος.....	10
2.3.4 Ο πολιτικός γάμος	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	12
3.1 Το ζήτημα της επιλογής συντρόφου	12
3.2 Το ζήτημα επένδυσης στο γάμο.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : Περιουσιακές σχέσεις συζύγων.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : Η κρίση στην οικογένεια.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο : Διαζευκτικότητα.....	23
7.1 Ορισμός διαζυγίου.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ^ο : Σημερινή μορφή οικογενειακού δικαίου.....	24
8.1 Παρότρυνση προς εξωδικαστική επίλυση διαφορών.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ^ο : Συναινετικό διαζύγιο.....	25
9.1 Συμφωνία για τα ανήλικα τέκνα.....	25
9.2 Οικονομικά ζευγαριού.....	26
9.3 Συνέπειες διαζυγίου για τη γυναίκα.....	29
9.4 Οικονομική ανάλυση συναινετικού διαζυγίου.....	32
Συμπεράσματα.....	36
Βιβλιογραφία.....	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Εισαγωγή

Μετά τη σύναψη ενός γάμου, δημιουργούνται ποικίλες σχέσεις μεταξύ των συζύγων, πολλές από τις οποίες διέπονται από το δίκαιο και αποκτούν νομική υπόσταση, γεννώντας δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ο γάμος μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε προσωπικές σχέσεις (άρθρα 1386 και 1387 ΑΚ), σε περιουσιακές σχέσεις και σε μικτές σχέσεις, οι οποίες έχουν τόσο προσωπικό όσο και περιουσιακό χαρακτήρα και βρίσκονται κάπου στη μέση. Ο γάμος αντιμετωπίζεται από την οικονομική ανάλυση ως σύμβαση. Λειτουργεί όμως και ως συμβόλαιο για το ζευγάρι. Στην πραγματικότητα, δεδομένου ότι αυτό το συμβόλαιο θα χρειαστεί συχνά να αθετηθεί, πρέπει να αντιμετωπίσουμε τον γάμο ως μια συμβατική ρύθμιση γενικά, προκειμένου να χειριστούμε τα ζητήματα που θα προκύψουν. Δεν υπάρχει τέλειος γάμος, άλλωστε, όπως δεν υπάρχει και τέλειο συμβόλαιο.

Παρόλο που ο γάμος είναι ένα συμβόλαιο (Cohen 1987: 618-623), μπορεί να είναι το πιο σημαντικό συμβόλαιο που θα υπέγραφε ποτέ ένα άτομο- παρ' όλα αυτά, οι υποψήφιοι σύζυγοι συνήθως δεν το βλέπουν έτσι. Η τάση των υποψήφιων συζύγων, αλλά κυρίως των γυναικών, να μην βλέπουν τον γάμο ως συμβόλαιο έχει τεράστιες συνέπειες για το μέλλον τους. Ένα πραγματικό γραπτό συμβόλαιο που θα διέπει τα οικονομικά και άλλα στοιχεία της συνεργασίας τους, θα ορίζει τις δεσμεύσεις τους, θα περιγράφει λεπτομερώς τα δικαιώματα και τις ευθύνες τους και θα κοινοποιεί τις προσδοκίες τους δεν σχεδιάζεται, δεν συζητείται ούτε συμφωνείται από τα υποψήφια ζευγάρια. Το πιο σημαντικό είναι ότι τα μέρη δεν είναι σε θέση να προβλέψουν το τέλος της μακροχρόνιας σχέσης τους και τις επιπτώσεις που θα έχει. Ένας επιτυχημένος γάμος είναι αυτός στον οποίο και οι δύο σύντροφοι θα ήταν καλύτερα να παντρευτούν παρά να είναι μόνοι τους.

1.2 Ο ρόλος της γυναίκας – Ιστορική Αναδρομή

Στην Αρχαία Ελλάδα η πλειονότητα των πολιτών και τα πολιτικά δικαιώματα ανήκαν στους άνδρες. Η γυναίκα δεν είναι ασήμαντη σε αυτή την κοινωνία των ανδρών, παρά το γεγονός ότι δεν έχει την ιδιότητα του πολίτη και θεωρείται «ανήλικη» τουλάχιστον μέχρι το τέλος της κλασικής εποχής. Κατέχει σημαντική θέση στην κοινωνία, καθώς είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή, τη μεταβίβαση των περιουσιών του συζύγου της και την επιβίωση της πόλης. Δεν θεωρούσαν, ωστόσο, τις γυναίκες απλώς «μηχανές τεκνοποίησης». Από την άλλη πλευρά, οι άνδρες τις θεωρούσαν επίσης αντικείμενα αισθησιακής επιθυμίας, ευχαρίστησης και ελκυστικότητας. Η ιδέα ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν εκτιμούσαν τις γυναίκες είναι αναληθής.

Σε γενικές γραμμές, οι πρωταρχικές ευθύνες και δραστηριότητες μιας σεβάσμιας γυναίκας στην Αρχαία Ελλάδα, ιδίως της συζύγου ενός Αθηναίου, συνδέονταν με τον διττό προσανατολισμό της ζωής της, ο οποίος, αν τον ακολουθούσε αποτελεσματικά, θα την έκανε επιθυμητή για γάμο. Η πρώτη υποχρέωσή της ήταν να αποκτήσει υγιή παιδιά και να τα αναθρέψει σύμφωνα με τους κανόνες του συζύγου της. Η επόμενη υποχρέωσή της ήταν να διαχειρίζεται το σπίτι με επιτυχία και επιδεξιότητα. Παρακολουθούσε την απασχόληση, τη συμπεριφορά, τη στέγαση και την υγεία των σκλάβων. Συμμετείχε επίσης στην παραγωγή υφασμάτων της

οικογένειας υφαινόντας, πλέκοντας και δουλεύοντας με τους σκλάβους. Επέβλεπε όλες τις οικιακές εργασίες και περνούσε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής της στο δωμάτιο των γυναικών, τουλάχιστον μέχρι την εποχή πριν από τον Πελοποννησιακό Πόλεμο.

Οι αριστοτελικές θεωρίες για τη μητέρα-ύλη χρησιμοποιήθηκαν για να στηρίξουν τη σχολή που υποστήριζε ότι υπήρχε θεμελιώδης διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών στην Αρχαία Ελλάδα. Η άλλη σχολή, η οποία ξεκίνησε με τον Σωκράτη, δίδασκε ότι οι γυναίκες ήταν, αν όχι ίσες με τους άνδρες, τουλάχιστον όχι κατώτερες από αυτούς, εν μέρει λόγω του γεγονότος ότι γεννούσαν. Ένα μικρό ποσοστό ανθρώπων υποστήριζε τις δεύτερες, σωκρατικές απόψεις. Η πλειονότητα των Αθηναίων δεν φαίνεται να συμφωνούσε με τον Σωκράτη. Ωστόσο, επειδή δεν είμαστε βέβαιοι για την ακριβή στάση της κοινής γνώμης εκείνη την εποχή, το θέμα περιγράφεται ως εξαιρετικά δύσκολο. Οι λογοτεχνικές πηγές της Αρχαίας Ελλάδας παρέχουν κάποια στοιχεία που μας επιτρέπουν να κάνουμε υποθέσεις σχετικά με τις απόψεις του μέσου Αθηναίου πολίτη για τις γυναίκες (Νικολόπουλος 2011: 7).

Το πρότυπο συζύγου στα έργα του Ομήρου εκπροσωπείται από την Ανδρομάχη στην *Ιλιάδα* (ραψωδία Ζ 406-439) και την Πηνελόπη στην *Οδύσσεια* (ραψωδία Ο 192-198) και ενσαρκώνει τη γυναίκα που είναι προορισμένη να γεννάει και να αναθρέφει παιδιά, ενώ παράλληλα εκτελεί οικιακά καθήκοντα όπως το κλώσιμο και η επίβλεψη των δούλων και των αποθηκευμένων αγαθών. Η κυρία της αρχαϊκής περιόδου περιοριζόταν κυρίως στο νοικοκυριό της, αλλά ήταν ωστόσο σε θέση να συνεισφέρει στην κοινωνία γενικότερα, τόσο στο έπος όσο και στην πραγματική ζωή. Στο έπος, υποδεχόταν τους επισκέπτες στο σπίτι, συνομιλούσε μαζί τους, τους έλεγε ιστορίες και τους έδινε δώρα. Η θέση της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας, καθώς και η ομορφιά, τα ταλέντα και η ευφυΐα της, εξυμνούνται στα έπη και την πρώιμη λυρική ποίηση. Στον ίδιο βαθμό με τους άνδρες, οι γυναίκες αυτές θεωρούνται ώριμα, ηθικά και αξιοσέβαστα όντα. Παρά το γεγονός ότι μπορεί να λαμβάνουν αποφάσεις ως αποτέλεσμα της παρέμβασης ενός θεού, το κάνουν με ηθική ακεραιότητα (Νικολόπουλος, 2011: 77). Είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ η εξαπάτηση είναι γενικευμένη στην ομηρική ποίηση, ο θαυμασμός των γυναικών εκφράζεται σε πιο προσωπική βάση. Η Πηνελόπη της Οδύσσειας, η οποία θαυμάζεται για την αγνότητά της και η απιστία της Κλυταιμνήστρας, η οποία ντροπιάζει ολόκληρο το γυναικείο φύλο, αποτελούν παραδείγματα αυτού.

1.3 Ο Θεσμός προίκας

Όλα τα κινητά και ακίνητα αγαθά που προσφέρονταν από την οικογένεια της νύφης ή την ίδια τη νύφη στον γαμπρό κατά τον γάμο αναφέρονταν ως προίκα. Η προίκα οριζόταν από τον Αστικό Κώδικα ως «η περιουσία που παρέχεται στον άνδρα από τη σύζυγο ή από αυτήν προς όφελος του συζύγου για να μειωθούν τα βάρη του γάμου». Η προίκα, που παλαιότερα ήταν δώρα για την εξαγορά της νύφης, τώρα καταβάλλεται στον σύζυγο ως ανταμοιβή για την ανάληψη των ευθυνών της νέας οικογένειας, ενώ απαλλάσσει την οικογένεια της κόρης από ένα μέλος. Το συμβόλαιο προίκας δημιουργείται πριν από τον γάμο και ο γαμπρός λαμβάνει την προίκα πριν από τη στέψη. Μόνο ο σύζυγος κατείχε την επικαρπία και ήταν υπεύθυνος για τη διαχείριση της προίκας της συζύγου και για τη διασφάλιση της ακεραιότητάς της- η σύζυγος διατηρούσε την κυριότητα. Δεν επιτρεπόταν να μεταβιβάσει ή να πουλήσει με οποιονδήποτε τρόπο οποιαδήποτε από τις προικισμένες περιουσίες. Στα ελληνικά ήθη και έθιμα, ο θεσμός της προίκας αναπτύχθηκε με την πάροδο του χρόνου και απαιτούνταν από όλα τα νοικοκυριά που είχαν κορίτσια για γάμο μέχρι και τον 20ό αιώνα. Δεδομένου ότι η

γυναίκα που περιοριζόταν στο σπίτι δεν εργαζόταν και δεν συνεισέφερε στα έσοδα της οικογένειας, το έθιμο της προίκας κάλυπτε αποτελεσματικά μια κοινωνική ανάγκη σε παλαιότερες εποχές. Η προίκα έπρεπε να είναι κατάλληλη για τον πλούτο και την κοινωνική θέση του πατέρα της νύφης. Τον 20ό αιώνα, η πρακτική της προίκας αυξήθηκε και μετατράπηκε σε σημαντικό κοινωνικό ζήτημα, ιδίως γύρω στο 1950. Τον Ιούλιο του 1978, συγκροτήθηκε ειδική νομοθετική επιτροπή με επικεφαλής τον ομότιμο καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών Α. Γαζή με στόχο την κατάργηση των νόμων 1403 και 1404 του Αστικού Κώδικα, οι οποίοι αφορούσαν την προίκα και ήταν αντίθετοι με τις αρχές του Συντάγματος για ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών. Αυτό ήταν το πρώτο σημαντικό βήμα προς την κατάργηση της προίκας. Με την ψήφιση του νόμου 1329/83, ο οποίος επέβαλε ότι και οι δύο σύζυγοι πρέπει να συμβάλλουν στις ανάγκες της οικογένειας ανάλογα με τις δυνάμεις τους στο πλαίσιο της ισότητας, η προίκα καταργήθηκε οριστικά και το οικογενειακό δίκαιο εκσυγχρονίστηκε.

Ο νόμος 1329/1983 ορίζει ρητά ότι: «Η προίκα δεν είναι το μόνο που έχει σημασία για τον άνθρωπο: i) οι γονείς δεν υποχρεούνται να δίνουν προίκα στα κορίτσια, αλλά να παρέχουν στα παιδιά τους, αγόρια και κορίτσια, όλα τα απαραίτητα για ένα νέο ξεκίνημα στο γάμο τους ii) οι σύζυγοι έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν από κοινού, ο καθένας σύμφωνα με τις δυνάμεις του, για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας και iii) η συνεισφορά γίνεται μέσω της προσωπικής εργασίας, των εισοδημάτων τους και της περιουσίας τους, στο πλαίσιο της ισότητας, των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Για να ενθαρρυνθούν οι νέοι άνθρωποι να ξεκινήσουν και να διατηρήσουν την οικογενειακή τους ζωή ή τη σταδιοδρομία τους, έχει εφαρμοστεί σήμερα η γονική παροχή στο παιδί (αγόρι ή κορίτσι) από οποιονδήποτε γονέα αντί της προίκας (Γερασοπούλου, 2020).

1.4 Η προίκα σε σχέση με την εγκυρότητα του γάμου

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει εάν η υποχρέωση τεκνοποίησης μιας γυναίκας μετά από γάμο, όπως προέκυπτε από δηλώσεις του πατέρα, των αδελφών και του παππού της προς τον γαμπρό, είχε νομική βάση ή απλώς αντιστοιχούσε σε ηθική υποχρέωση. Παρότι συχνά αναφέρονταν προίκες σε λογοτεχνικά έργα, δεν υπήρχε αναφορά σε νομικά κείμενα που θέσπιζαν αυτήν την υποχρέωση. Συνεπώς, είναι ακριβέστερο να υποθέσουμε ότι η εν λόγω υποχρέωση δεν πηγάζει από νομική υποχρέωση, αλλά από ηθικό καθήκον (Δημάκης 1959: 97).

Η ανάλυση των υποχρεώσεων των αδελφών περιπλέκει το ζήτημα περαιτέρω. Ο πατέρας χρησιμοποιούσε την περιουσία του για τη δημιουργία της προίκας. Στην περίπτωση που υπήρχαν αδελφια (άρρηνες), η κόρη δεν θα αποκτούσε περισσότερο από μια προίκα, η οποία ακύρωνε τα κληρονομικά δικαιώματά της. Οι άρρηνες απόγονοι του πατέρα θα ήταν οι δικαιούχοι της περιουσίας του, αν αυτός είχε αποβιώσει πριν από τον γάμο της. Ουσιαστικά, η προίκα αντιπροσώπευε την κληρονομιά της από τον πατέρα, την οποία θα είχε λάβει εάν ζούσε κατά την ώρα του γάμου. Ένας αδελφός θα θεωρείτο ότι εκμεταλλεύεται την κληρονομιά της αδελφής του αν δεν της παρείχε προίκα. Αυτή η λογική αποτελεί τη βάση για την ιδέα ότι οι αδελφοί είχαν ηθικό καθήκον να παράσχουν προίκα στις αδελφές τους (Παναγόπουλος 1987: 202).

Μια παρόμοια ιδέα υποστηρίχθηκε από τη δήλωση του Δημοσθένη: «Προς Βοιωτόν: η μητέρα μου, έχοντας ένα τάλαντο ως προίκα, παντρεύτηκε από τους αδελφούς της, όπως ορί-

ζουν οι νόμοι, με τον πατέρα μας. Η φράση «όπως ορίζουν οι νόμοι» υπέδειξε ότι αναμένονταν η παροχή προίκας και αυτό χρησίμευσε ως απόδειξη για την υποχρέωση των αδελφών βάσει του νόμου. Ωστόσο, είναι πιο ακριβές να υποθέσουμε ότι σύμφωνα με το αρχαίο ελληνικό δίκαιο, κανένας δεν ήταν νομικά υποχρεωμένος να παράσχει προίκα, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τον γενικότερο χαρακτήρα του Αττικού κληρονομικού δικαίου. Η φράση «όπως ο νόμος ορίζει» στη δήλωση του Δημοσθένη αναφέρεται κυρίως στη «υιοθεσία» της μητέρας του ρήτορα από τους αδελφούς της και όχι στη δημιουργία προίκας (Πολυγένης 1924: 151).

Εάν δεν περιλαμβανόταν στη διαδοχή ως κληρονόμος του γιου και πατέρας της γυναίκας που παντρευόταν, η προίκα θα έπρεπε να προέρχεται από την προσωπική του περιουσία. Όλο και περισσότερο, ο θεσμός της προίκας αποτελούσε ηθική υποχρέωση, όπως προαναφέρθηκε. Ένα αποδεικτικό παράδειγμα για τη σημασία που αποδίδονταν στην προίκα είναι η φράση από το έργο του Μένανδρου: «Νύμφη δε άπρικοκς ουκ έχει παρρησίαν» (Πολυγένης 1924: 153).

Κάποιοι ιστορικοί προέβησαν στην άποψη ότι η προίκα ήταν απαραίτητη για τη νομιμότητα του γάμου, καθώς συνήθως παρείχετο κατά τον γάμο και ήταν κοινή πρακτική (Tsaoussi 2007: 7). Ωστόσο, οι διαθέσιμες πηγές δεν υποστηρίζουν αυτήν την άποψη. Δεν υπήρχαν αναφορές για τη μητέρα του Μαντίθεου κατά τη διάρκεια της ακρόασης προς τον Βοιωτό, που ανέφερε ότι δεν είχε δοθεί προίκα. Επιπλέον, ο αδελφός της συζύγου του Αριστοφάνη στον λόγο του Λυσία επιβεβαίωσε ότι ο πατέρας του ήταν τόσο αδιάφορος για τα χρήματα που όχι μόνο παντρεύτηκε τη γυναίκα χωρίς προίκα, αλλά ήθελε επίσης να παράσχει προίκα για τις κόρες του, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν και άλλοι γαμπροί που δεν απαιτούσαν αυτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Σύγχρονα Οικογενειακά ζητήματα

2.1 Ορισμός του γάμου

Η ιστορία, η κοινωνία και ο νόμος θεωρούν τον γάμο ως την τυπική μορφή συμβίωσης μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας με σκοπό τη δημιουργία οικογένειας. Σύμφωνα με τον Λεντάκη (1986: 84-85), ο γάμος χρησιμεύει ως κοινωνικός μηχανισμός για τη διατήρηση της ανθρώπινης ομάδας και των μελών της που συνδέονται μεταξύ τους μέσω της συγγένειας. Με άλλα λόγια, είναι μία από τις κύριες κοινωνικές δομές που εγγυάται ένα ασφαλές περιβάλλον για τη φροντίδα των ηλικιωμένων και την ανατροφή των παιδιών. Ο βιολογικός σκοπός του ζευγαρώματος είναι μόνο ένας πολύ μικρός παράγοντας σε αυτό το περίπλοκο κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο σε σύγκριση με άλλα κοινωνικά καθήκοντα όπως η ανατροφή των παιδιών, η νοικοκυροσύνη, η προστασία των εξαρτώμενων ατόμων κ.λπ. Στην ανθρώπινη ύπαρξη, ο γάμος συμπίπτει επίσης με την αρχή της οικογένειας.

Αν και δεν πρέπει να συγχέεται με το γάμο, η σεξουαλική σχέση μεταξύ των δύο φύλων αποτελεί το θεμέλιο και την προϋπόθεση για την έναρξη της οικογένειας με τη μορφή της απόκτησης παιδιών. Παρόλο που αποτελεί απαραίτητο μέρος της ύπαρξης, ο γάμος και η σεξουαλική αναπαραγωγή δεν αποτελούν μέρη της κοινωνικής δομής. Ο γάμος δεν πρέπει να συγχέεται με την αναπαραγωγή, η οποία αποτελεί φυσικό μέρος της ζωής, για τον λόγο αυτό. Ενώ οι άνδρες και οι γυναίκες μπορούν να συνυπάρχουν ως αντίπαλοι, ένας γάμος δεν μπορεί να διαρκέσει αν ούτε ο άνδρας ούτε η γυναίκα καταβάλλουν προσπάθεια να αντιμετωπίσουν τον άλλον ως ισότιμο. Ο γάμος καθιερώνει μία νομικά δεσμευτική σύμβαση μέσω της συμβίωσης αλλά και μέσω της αίσθησης της αποκατάστασης- επιπλέον, η βέρα στα δεξιά σηματοδοτεί ότι «η θέση είναι κατειλημμένη» και ότι το άτομο «ανήκει» σε κάποιον άλλον (Λεντάκης 1986: 87-88).

Επειδή η κοινωνική ηθική υπαγορεύει ότι οι σύζυγοι πρέπει να είναι πάντα μαζί στην οικογενειακή και κοινωνική τους ζωή, η σχέση γίνεται σταδιακά στατική και όχι δυναμική ως αποτέλεσμα. Επιπλέον, συχνά αναπτύσσεται ένα αίσθημα απογοήτευσης επειδή ο κάθε σύντροφος αντιλαμβάνεται τον άλλον όπως επιθυμεί και όχι όπως πραγματικά είναι. Όταν δεν υπάρχει διάθεση αποδοχής του άλλου ατόμου, το ζήτημα επιδεινώνεται. Όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες συνεργαζόμενοι οδηγούν σε ένα αμφιλεγόμενο σενάριο μεταξύ των ζευγαριών (Λεντάκης 1986: 84-85).

Τέλος, είναι ζωτικής σημασίας η επαγγελματική τους ανάπτυξη και οι δραστηριότητές τους να μην παρεμποδίζονται στην κατανομή των οικιακών ευθυνών μεταξύ των συζύγων. Οι έννοιες και τα κατάλοιπα της έννοιας της «αρχηγίας» είναι τόσο βαθιά ριζωμένα που θα χρειαστούν πολλά ακόμη χρόνια για να επιτευχθεί η «ισότητα» μεταξύ των συζύγων, επομένως εκτός από τη νομική προστασία, απαιτείται αλλαγή στάσης (Δουλκέρη 1990: 60).

2.2 Στάση των γυναικών απέναντι στον γάμο

Τα ζευγάρια που συνάπτουν σχέσεις πριν από το γάμο, παρουσιάζουν συχνά δεύτερες σκέψεις, αμφισβητώντας αν η ένωσή τους θα διαρκέσει και αν θα είναι επιτυχείς στα νέα τους καθήκοντα. Αυτή η στάση απέναντι στο θεσμό του γάμου είναι κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα

άγχους, επειδή πρόκειται για μια σημαντική προσαρμογή και σημαντική απόφαση στη ζωή ενός ατόμου που λαμβάνει υπόψη τις ατομικές εμπειρίες, τις ανησυχίες και τις ανασφάλειες του ζευγαριού. Αυτοί οι παράγοντες εξαρτώνται από τον τρόπο με τον οποίο μια γυναίκα κάνει την επιλογή της. Το άγχος που νιώθει όταν αποφασίζει να περάσει τη σχέση στο επόμενο επίπεδο διαφέρει από το άγχος που νιώθει όταν πιστεύει ότι δέχεται πίεση να το κάνει λόγω της ηλικίας της, της εγκυμοσύνης της ή του οικογενειακού της πλαισίου. Εξαρτάται επίσης από τις προσωπικές εμπειρίες του ατόμου σε ένα στενό κοινωνικό περιβάλλον.

Η επιθυμία μιας γυναίκας να δημιουργήσει οικογένεια επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το πώς βίωσε την ένωση των γονέων της. Η στάση μας απέναντι σε κοινωνικούς θεσμούς όπως ο γάμος, καθώς και οι προσδοκίες και οι φόβοι μας γι' αυτούς, επηρεάζονται άμεσα από τις προσωπικές μας εμπειρίες. Ο βαθμός στον οποίο μια γυναίκα μπορεί να διατηρήσει την ανεξαρτησία της σε μια κατάσταση όπου το «εμείς» είναι πιο σημαντικό από το «εγώ» μπορεί να κυμαίνεται ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία της, η οποία θα επηρεάσει επίσης το πώς αισθάνεται για τον θεσμό του γάμου.

Τα προαναφερθέντα καθιστούν εμφανές ότι η κοινωνία μας προωθεί την ατομικότητα και τον εγωκεντρισμό, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται η προθυμία των ανθρώπων να κάνουν τις θυσίες που απαιτούνται για τη διατήρηση της οικογένειας. Τέλος, καθώς οι γυναίκες ασκούν επαγγέλματα και γίνονται πιο ανεξάρτητες οικονομικά, αλλάζουν και τη στάση τους όσον αφορά τον γάμο και εξαρτώνται λιγότερο ή και καθόλου από τους άνδρες.

Η παραδοσιακή οικογένεια έχει αλλάξει τις τελευταίες δεκαετίες, με τάση αύξησης των μονογονεϊκών οικογενειών. Η απόφαση πολλών ανθρώπων να αποκτήσουν παιδιά εκτός γάμου έπαιξε σημαντικό ρόλο σε αυτό. Έχει παρατηρηθεί ότι το φαινόμενο αυτό έχει αρχίσει να γίνεται καθημερινό, δημιουργώντας την εντύπωση ότι ο θεσμός του γάμου βρίσκεται σε κίνδυνο. Η παραδοσιακή οικογένεια, η οποία κάποτε αποτελούσε τη βασική μονάδα της κοινωνίας, υφίσταται αλλαγές με αβέβαιες κοινωνικές ή άλλες επιπτώσεις. Όταν δύο άνθρωποι αποφασίζουν να παντρευτούν, δεν περιμένουν αυτόματα ότι θα περάσουν το υπόλοιπο της ζωής τους μαζί, ακόμη και αν καταλήξουν να αποκτήσουν ένα ή περισσότερα παιδιά.

Αντί να έρθουν σε συμφωνία όταν υπάρχει σύγκρουση ή μοιχεία, επιλέγουν το διαζύγιο ως λύση. Δεδομένου ότι κάθε μέλος της οικογένειας έχει τη δική του καριέρα, η οικογένεια δεν αποτελεί πλέον μια παραγωγική οντότητα και ο καθένας έχει επιτύχει οικονομική και προσωπική ανεξαρτησία. Τέλος, η οικογενειακή αλλαγή δεν μπορεί να καθορίζεται αποκλειστικά από οικονομικούς παράγοντες. Όταν ένα έθνος φτάσει σε έναν συγκεκριμένο βαθμό ανάπτυξης, οι συνθήκες που θα επέτρεπαν μια σημαντική αλλαγή της οικογενειακής δομής εξαφανίζονται (Tsaoussi 2007: 3).

2.3 Μορφές Γάμου

2.3.1 Σύμφωνο Συμβίωσης

Μια συμφωνία μεταξύ δύο ενηλίκων για τον προγραμματισμό της συμβίωσής τους, γνωστή ως σύμφωνο συμβίωσης, δημιουργείται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφική πράξη. Αντίγραφο της συμβολαιογραφικής πράξης πρέπει να κατατεθεί στον τοπικό ληξιαρχο και να καταχωρηθεί σε ειδικό μητρώο στο Ληξιαρχείο, προκειμένου η συμφωνία αυτή να είναι νομικά δεσμευτική. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που έχει ο ένας σύντροφος έναντι του άλλου

όσο είναι μαζί γίνονται σαφή από τη συμβολαιογραφική πράξη, η οποία υπογράφηκε από δύο άτομα. Ένας κανονικός γάμος και ένα σύμφωνο συμβίωσης διαφέρουν στο ότι με έναν γάμο, όλες οι υποχρεώσεις του ζευγαριού περιγράφονται βάσει του νόμου.

Ωστόσο, εάν ένα ζευγάρι επιλέξει να μην παντρευτεί, ένα σύμφωνο συμβίωσης προστατεύει τα νομικά του δικαιώματα ενώ μοιράζονται ένα σπίτι, επειδή δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να αναγνωρίσει το κράτος τη σύνδεσή τους. Εάν υπάρχει γάμος ή άλλο σύμφωνο μεταξύ των μερών, καθώς και μεταξύ συγγενών εξ αίματος ή υιοθετημένου και υιοθετούντος, το σύμφωνο απαγορεύεται. Κάθε πρόσωπο που διεκδικεί έννομο συμφέρον οικογενειακού ή περιουσιακού χαρακτήρα μπορεί να το κάνει εκτός από τα μέρη της συμφωνίας. Μονομερής συμβολαιογραφική δήλωση ή συμφωνία μεταξύ των συμβαλλομένων μπορεί να τερματίσει το Σύμφωνο. Το σύμφωνο συμβίωσης επιλέγεται συνήθως από ένα ζευγάρι επειδή είναι απλό να λυθεί, αλλά δεν έχει τις ίδιες νομικές συνέπειες με τον γάμο (Δουλκέρη 1990: 62).

2.3.2 Η άτυπη συμβίωση

Μια άλλη επιλογή που επιλέγουν πολλά ζευγάρια πριν από το γάμο είναι η συμβίωση, η οποία τους επιτρέπει να δοκιμάσουν τη συμβατότητά τους, ενώ παράλληλα μοιράζονται τα έξοδα. Πολλές γυναίκες αισθάνονται πιο ασφαλείς και ικανοποιημένες όταν συγκατοικούν με τον σύντροφό τους, επειδή το βλέπουν ως ένα βήμα προς τον γάμο. Ωστόσο, ο γάμος δεν είναι συχνά το αποτέλεσμα της απλής συμβίωσης. Παρόλο που η συμβίωση μπορεί να οδηγήσει σε γάμο, ένας ευτυχισμένος γάμος δεν είναι εξαιρετικά σπάνιο να προκύπτει από αυτήν. Η απλή συμβίωση δεν παρέχει στο ζευγάρι κανένα νομικό δικαίωμα ή υποχρέωση έναντι του άλλου (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 17-19).

2.3.3 Ο Θρησκευτικός γάμος

Θρησκευτικός γάμος είναι αυτός που τελείται σύμφωνα με τους θρησκευτικούς κανόνες. Μια οικογένεια θα δημιουργηθεί ως αποτέλεσμα της σύναψης μιας νομικά αναγνωρισμένης σχέσης μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας μέσω μιας γαμήλιας τελετής. Η υιοθέτηση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία οδήγησε στην εμπλοκή της εκκλησίας στον γάμο και η εγκυρότητα του γάμου εξαρτιόταν από την εκκλησιαστική τελετή. Με την πάροδο του χρόνου, ο γάμος προστατεύθηκε από αυστηρούς αστικούς και ποινικούς νόμους, επειδή θεωρήθηκε σημαντικός κοινωνικός θεσμός. Ο γάμος δεν μπορεί να λυθεί χωρίς αμετάκλητη δικαστική απόφαση, η οποία απαιτείται για τη λύση του.

2.3.4 Ο πολιτικός γάμος

Χωρίς τη συμμετοχή της εκκλησίας, οι πολιτικές αρχές τελούν πολιτικό γάμο. Είναι ο μόνος που είναι υποχρεωτικός, επίσημος και έγκυρος σε ορισμένα έθνη, αν και σε άλλα είναι απλώς προαιρετικός. Μετά το 1982, αναγνωρίστηκε ως γνήσιος στην Ελλάδα. Γίνεται ενώπιον δύο ενηλίκων μαρτύρων και του τοπικού δημάρχου δημοσίως. Επιπλέον, ο γάμος πρέπει να ανακοινωθεί πριν από την τέλεσή του με ανάρτηση ανακοίνωσης στο δημοτικό ή κοινοτικό κατάστημα του τόπου κατοικίας κάθε ζευγαριού, εκτός εάν το ζευγάρι που παντρεύεται ζει σε μεγάλη πόλη, οπότε η ανακοίνωση γίνεται με δημοσίευση σε τοπική ημερήσια εφημερίδα (Κουνουγέρη-Μανωλαδάκη 2018: 17-19).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Διαζύγιο

3.1 Το ζήτημα της επιλογής συντρόφου

Το κόστος συναλλαγής περιλαμβάνει (α) το κόστος αναζήτησης (search cost), το οποίο είναι ιδιαίτερα υψηλό στην «αγορά γάμου», επειδή ο ιδανικός σύντροφος μπορεί να κατοικεί σε μια χώρα που δεν έχετε επισκεφθεί ποτέ (β) το κόστος διαπραγμάτευσης (bargaining cost), το οποίο είναι υψηλότερο στις απλές οικονομικές συναλλαγές (γ) και το κόστος εφαρμογής (enforcement cost) που περιλαμβάνει και το κόστος επίβλεψης τήρησης της συμφωνίας (monitoring cost). Το τελευταίο είδος κόστους είναι εξαιρετικά υψηλό όταν πρόκειται για γάμους, για προφανείς λόγους, ιδίως όταν πρόκειται για φιλελεύθερους πολιτισμούς σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς, συντηρητικούς. Το «συναλλακτικό κόστος» είναι αστρονομικό, οπότε είναι προφανώς αδύνατο να επιλεγούν τα καταλληλότερα άτομα από τη δεξαμενή των δυνητικών συντρόφων. Τα οικονομικά υποστηρίζουν ότι οι ανθρώπινες αποφάσεις είναι αναμφισβήτητα υποβέλτιστες, και τα εμπειρικά στοιχεία και η προαναφερθείσα νοητική άσκηση το καθιστούν αυτό εξαιρετικά σαφές (Χατζής 2011: 1524-1534).

Το άτομο που επιλέγουμε έχει μια πολύ μικρή πιθανότητα να είναι το καταλληλότερο από όλες τις επιλογές που μπορεί να έχουμε, και έχει επίσης μια μικρή πιθανότητα να έρθει στην πρώτη θέση σε μια υποθετική κλίμακα προτιμήσεων και συμβατότητας, αν όχι στην πρώτη θέση συνολικά. Γιατί έχει σημασία αυτό; Η πιθανότητα επιλογής του ιδανικού συντρόφου (ή τουλάχιστον του πιο συμβατού συντρόφου) συσχετίζεται αντιστρόφως ανάλογα με τον αριθμό των πιθανών συντρόφων παγκοσμίως; Ευτυχώς όχι. Τα πράγματα είναι πολύ καλύτερα, αφού οι άνθρωποι τείνουν να προτιμούν στις προτιμήσεις τους εκείνους που μοιράζονται τα ίδια χαρακτηριστικά τους, είτε αυτό είναι σωστό είτε όχι. Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους, η έννοια της «συζυγικής ομογαμίας» αναφέρεται στην τάση των ανθρώπων να επιλέγουν ερωτικούς συντρόφους και τελικά συζύγους που έχουν παρόμοια πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως η εθνικότητα, η καταγωγή, η κοινωνικοοικονομική τάξη, η θρησκεία και το επίπεδο εκπαίδευσης. Ο όρος «αναλογικό ζευγάρωμα» χρησιμοποιείται από τους οικονομολόγους και τους βιολόγους για να περιγράψουν αυτό το φαινόμενο, το οποίο είναι μια πολύ ευρύτερη ιδέα που παρατηρείται σε όλα τα ζώα (πρόκειται για το ζευγάρωμα ατόμων που είναι φαινοτυπικά παρόμοια). Ωστόσο, ακόμη και όταν υπάρχει ομογαμία, ο οικονομολόγος Ντέιβιντ Φρίντμαν εκτιμά ότι υπάρχει μόνο 1/200.000 πιθανότητα τέλει επιλογής (Χατζής 2011: 1524-1534).

Με άλλα λόγια, η πιθανότητα είναι 0,0005%, δηλαδή απειροελάχιστη. Αν συμφωνήσουμε ότι η απόφαση δεν είναι η καλύτερη δυνατή, τι επιπτώσεις έχει αυτό; Είναι αυτός ο λόγος που τόσες πολλές ενώσεις καταλήγουν σε διαζύγιο; Οι ισχυροί αρνητικοί ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες χάνουν τη σχέση τους μεταξύ τους ως αποτέλεσμα της μη βέλτιστης επιλογής, γεγονός που οδηγεί σε ανισορροπία. Οι εξωγενείς μεταβλητές περιλαμβάνουν το απλό γεγονός που οδηγεί σε ανισορροπία. Οι εξωγενείς μεταβλητές περιλαμβάνουν το απλό γεγονός ότι υπάρχουν τυχόν άλλοι δυνητικοί σύντροφοι, ιδίως εκείνοι που προσφέρουν ξεκάθαρα στο άτομο μια ανώτερη επιλογή. Οι ασυμβατότητες που υπάρχουν σε μια σχέση όπου το ταίριασμα είναι φτωχό είναι γνωστές ως ενδογενείς παράγοντες. Ο νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας, ωστόσο, είναι η πιο σημαντική αρνητική ενδογενής μεταβλητή. Ο νόμος αυτός

δηλώνει ότι όσο περισσότερο από ένα αγαθό καταναλώνετε, τόσο λιγότερη χρησιμότητα έχετε από τις επιπλέον μονάδες. Έχεις πολύ μεγαλύτερη χρησιμότητα από την πρώτη μονάδα από τη δεύτερη, την τρίτη από την τέταρτη κ.λπ. Δυστυχώς, οι διαπροσωπικοί δεσμοί καλύπτονται επίσης από αυτόν τον νόμο. Πολυάριθμες κοινωνικές μελέτες έχουν αποδείξει ότι η οριακή χρησιμότητα του τρέχοντος συντρόφου μειώνεται ομοίως με την πάροδο του χρόνου. Ποιες είναι οι αιτίες του διαζυγίου στα ζευγάρια; Οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν βέβαια εντοπίσει μια σειρά από πρόσθετες αιτίες για την αύξηση των διαζυγίων στις δυτικές κοινωνίες, πέραν των προαναφερθέντων (μη βέλτιστο ταίριασμα και νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας): η απελευθέρωση του διαζυγίου (όπου τα νομικά και κοινωνικά εμπόδια στο διαζύγιο έχουν σε μεγάλο βαθμό καταργηθεί)- η αυξημένη οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών και η αυξημένη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας- η εμπέδωση των ατομικιστικών αξιών στο γάμο (όπου η αναζήτηση της προσωπικής ευτυχίας υπερβαίνει την ανάγκη διατήρησης του γάμου για κοινωνικούς ή θρησκευτικούς λόγους). Όλοι αυτοί οι παράγοντες καθιστούν ευκολότερη την εύρεση ενός συζύγου που θα εξασφαλίσει μια ατελή σχέση και μειώνουν το οικονομικό και κοινωνικό κόστος του διαζυγίου (Χατζής 2011: 1524-1534).

Αλλά κανένας γάμος δεν θα μπορούσε να αντέξει αν αυτό συνέβαινε! Ενώ όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία μειώνουν την τιμή του διαζυγίου και αυξάνουν τα οφέλη του, υπάρχουν πολλά άλλα που έχουν ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα. Ως αποτέλεσμα, υπάρχουν σημαντικά κόστη που συνδέονται με το διαζύγιο και τον χωρισμό, τα οποία σχετίζονται με την ηθική της κοινωνίας, τις ατομικές ηθικές πεποιθήσεις, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, ακόμη και με την ψυχολογία του ατόμου: για παράδειγμα, ένα άτομο που αποφεύγει το ρίσκο θα αποφύγει αποφάσεις με ασαφή αποτελέσματα. Επιπλέον, τα έντονα συναισθήματα (αγάπη, στοργή, συμπόνια κ.λπ.) που νιώθει κανείς σε μια σχέση αποτελούν ισχυρά εμπόδια στη διάλυση της σχέσης και επιβραδύνουν από μόνα τους τη διαδικασία μείωσης της οριακής αξίας. Το φαινόμενο του «επίκτητου γούστου», όπου η εμπειρία μεταβάλλει τις προτιμήσεις, επιβραδύνει ή, εξαιρετικά σπάνια, ακόμη και αντιστρέφει αυτόν τον μηχανισμό. Τα οικονομικά χρησιμοποιούν συχνά την αναλογία της κλασικής μουσικής. Υπό ορισμένες συνθήκες, η έκθεση στην κλασική μουσική μπορεί να προκαλέσει αλλαγή στις προτιμήσεις σας. Με το κρασί, λαμβάνει χώρα ένα παρόμοιο φαινόμενο. Ορισμένα προϊόντα μπορούν να αξιολογηθούν μόνο όταν έχετε καταναλώσει μια συγκεκριμένη ποσότητα από αυτά, επιτρέποντάς σας να τα αποτιμήσετε χρησιμοποιώντας την εμπειρία σας.

Σύμφωνα με σχετική μελέτη, οι άνθρωποι συχνά προσπαθούν να δημιουργήσουν ενεργά τις προτιμήσεις τους με διαφορετικούς στόχους στο μυαλό τους (π.χ. συνειδητή προσπάθεια διαμόρφωσης προτιμήσεων υψηλού επιπέδου στη λογοτεχνία, τη μουσική, το θέατρο, την τέχνη, κ.λπ.) Παρόμοια, πολλοί άνθρωποι προσπαθούν συνειδητά και ασυνείδητα να αυξήσουν την οριακή χρησιμότητά τους στο πλαίσιο μιας σχέσης ή ενός γάμου, λαμβάνοντας αποφάσεις και επενδύοντας στον σύντροφο που θα μεγιστοποιήσουν τις μελλοντικές προβλεπόμενες ανταμοιβές. Αυτό έχει έναν έντονα κομφορμιστικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερα όταν το άτομο προσπαθεί να αλλάξει τις προτιμήσεις του ως αποτέλεσμα του φαινομένου που είναι γνωστό ως «γνωστική ασυμφωνία», κατά το οποίο το άτομο δυσκολεύεται να αποδεχτεί ότι οι πεποιθήσεις ή/και οι επιθυμίες του είναι λανθασμένες και ως εκ τούτου τις αλλάζει για να αποφύγει αυτή την ψυχολογικά δυσβάσταχτη πτυχή. Προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του ότι ποτέ δεν το επιθυμούσε ή ότι αυτό που επιθυμούσε δεν ήταν τελικά ελκυστικό (δεν άξιζε), καθώς τώρα απορρίπτει ό,τι επιθυμούσε και δεν μπόρεσε να επιτύχει. Αυτή η διαδικασία α-

νάπτυξης προσαρμοστικών προτιμήσεων βοηθά το άτομο να ξεπεράσει τις οδυνηρές εμπειρίες αποτυχίας και να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα, αλλά συχνά οδηγεί σε στρεβλές προσαρμογές που έχουν αθροιστικά επιζήμιο αντίκτυπο στην ευτυχία. Ωστόσο, η αντιμετώπιση της εμπλοκής σε μια ρομαντική σχέση ως το αποτέλεσμα μιας ανάλογης «γνωστικής ασυμφωνίας» είναι λανθασμένη. Η επένδυση είναι συνήθως απολύτως λογική. Αναμένετε σημαντικά περισσότερα πλεονεκτήματα από το κόστος της επένδυσης όταν επενδύετε σε μια σχέση (ιδίως σε μια συντροφική σχέση), ιδίως μακροπρόθεσμα (Χατζής 2011: 1524-1534).

Ωστόσο, αυτή η επένδυση έχει ένα ακόμη όφελος για τη μακροβιότητα μιας σχέσης. Αυξάνει τόσο την αξία της σχέσης σας όσο και το κόστος του τερματισμού της. Μήπως αυτός είναι ο λόγος που τόσοι πολλοί γάμοι επιβιώνουν παρά το γεγονός ότι έχουν σημαντικά προβλήματα; Ναι. Και οι δύο πλευρές που επενδύουν στο πλέγμα έχουν συχνά ως αποτέλεσμα ένα είδος αδράνειας που είναι γνωστό ως “endowment effect” στα οικονομικά και “status quo bias” στην ψυχολογία. Η αλληλεξάρτηση δίνει συχνά την εντύπωση ότι ένα άτομο θα ήταν σε χειρότερη θέση αν δεν ήταν σε μια σχέση, παρόλο που το ίδιο άτομο δεν θα συμμετείχε στη σχέση αν του δινόταν η επιλογή. Επομένως, τότε πρέπει να τελειώσει μια σχέση; Το αποτελεσματικό διαζύγιο είναι το ίδιο με την «αποτελεσματική παραβίαση της σύμβασης», η οποία αναφέρεται σε καταστάσεις όπου η παραβίαση της σύμβασης αυξάνει τη συνολική ευημερία των συμβαλλομένων μερών της σύμβασης. Όταν η συνολική ευημερία του ζευγαριού βελτιώνεται μετά το διαζύγιο, το διαζύγιο ήταν επιτυχές. Από την άλλη πλευρά, ένας γάμος είναι αποτελεσματικός όταν και τα δύο μέρη επωφελούνται περισσότερο από αυτόν παρά από τις επιμέρους σχέσεις τους. Ωστόσο, το διαζύγιο είναι δίκαιο αλλά επιτυχημένο (εφόσον αυξάνεται η συνολική ευημερία) αν η ευημερία του ενός μέρους αυξάνεται περισσότερο από την ευημερία του άλλου! Αυτό συμβαίνει συχνά (όπως θα δούμε παρακάτω). Είναι πολύ πιθανό ότι ένα «αποτελεσματικό» διαζύγιο θα είναι επίσης «άδικο» (Χατζής 2011: 1524-1534).

Οι δαπάνες του διαζυγίου συνήθως κατανέμονται ασύμμετρα καθ' όλη τη διάρκεια της λύσης, παρόλο που το κόστος συνήθως βαρύνει και τα δύο μέρη. Στους συμβατικούς γάμους, ο σύζυγος συνήθως θεωρεί πιο απλό να ξαναπαντρευτεί (Cohen 1987, Kreider & Rose 2006), ενώ η σύζυγος έχει ήδη επωμιστεί μεγάλο μέρος του αναπόφευκτου κόστους. Στην παραγωγή ενός νέου προϊόντος, της «οικογένειας», οι σύζυγοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ειδικές εισροές κεφαλαίου. Ιδιαίτερα σημαντικές συζυγικές εκροές είναι τα παιδιά. Τα μέρη παραιτούνται από την ελευθερία τους να επιλέγουν νέους συντρόφους ως ασφάλιση, κάτι που είναι λογικό αν τα καθαρά οφέλη του γάμου είναι αρκετά μεγάλα. Υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον στα скаμπανεβάσματα της ζωής (Posner 1992). Ωστόσο, τα οφέλη του γάμου είναι τα πλεονάσματα που απομένουν μετά τις αρχικές επενδύσεις. Αυτά τα πλεονάσματα μπορεί να οδηγήσουν τον λιγότερο αφοσιωμένο σύζυγο σε καιροσκοπική συμπεριφορά, δηλαδή σε προσπάθειες να επωφεληθεί από το προϊόν της «χαμένης επένδυσης» (*sunk cost*).

Τα κίνητρα του ενός συζύγου να πάρει τα συζυγικά κέρδη μπορεί κάλλιστα να λειτουργούν παρόμοια με τα κίνητρα που εμφανίζονται στο πλαίσιο των κοινών επιχειρήσεων. Σε άλλες περιπτώσεις, τα ειδικά πλεονεκτήματα του γάμου, όπως η πιθανότητα απώλειας του δεσμού με τα παιδιά, λειτουργούν ως «όμηροι» και μπορεί να αποτρέψουν τον ευκαιριακό χωρισμό. Ωστόσο, πάρα πολλά ή πολύ λίγα διαζύγια μπορεί εύκολα να προκύψουν από τον δικαστικό χειρισμό υποχρεώσεων όπως η μακροχρόνια υποστήριξη. Η διαπίστωση αυτή εγείρει τη δυνατότητα ενός ιδανικού βαθμού διαζυγίου, ο οποίος θα μπορούσε να συμπεριληφθεί σε έναν

κανόνα όπως «ας χωρίσουν» όταν ο παραβάτης (αυτός που θέλει να φύγει ή που έχει εμπλακεί σε «συζυγικό παράπτωμα») μπορεί να αποζημιώσει το θύμα της «παράβασης», αλλά όχι διαφορετικά. Η ωφελιμιστική προσέγγιση Kaldor-Hicks, η οποία αποδέχεται την αλλαγή μόνο όταν βελτιώνει την κοινή (δηλαδή την κοινωνική) ευημερία, αποτελεί τη βάση της προοπτικής της ευημερίας στην προηγούμενη φράση.

Οι γάμοι μπορεί να γίνουν ασταθείς και οι δικαστικές διενέξεις να αυξηθούν, εάν ο νόμος περί διαζυγίων δεν αποτρέπει τον καιροσκοπισμό. Μπορεί να υπάρξουν λιγότεροι γάμοι από ό,τι θα συνέβαινε διαφορετικά, και μπορεί να υπάρξει λιγότερη συμμετοχή σε δραστηριότητες όπως η ανατροφή των παιδιών, αν οι άνθρωποι αποθαρρύνονται από το να παντρευτούν από την αντίληψη της αστάθειας του γαμήλιου συμβολαίου. Η διατήρηση ενός πολύ ισχυρού σήματος δέσμευσης είναι ζωτικής σημασίας στους γάμους, οι οποίοι μπορεί να είναι ήδη ασταθείς λόγω των αναποτελεσματικών νόμων που προσπάθησαν να διαχωρίσουν τις υποχρεώσεις από τις ευθύνες σε περιπτώσεις διαζυγίου, αγνοώντας παράλληλα τη σημασία της τήρησης των υποσχέσεων που υποστηρίζουν την «επένδυση» στην οικογένεια. Είναι λογικό ότι ο σύζυγος που είναι ασθενέστερος οικονομικά, για παράδειγμα, θα άλλαζε τη συμπεριφορά του υπό το πρίσμα ότι οι υποσχέσεις τηρούνται λιγότερο συχνά, παρατείνοντας τον χρόνο που δαπανάται για την αναζήτηση ενός αξιόπιστου συντρόφου. Η υιοθέτηση διακανονισμών διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα στις δικαιοδοσίες των ΗΠΑ συνδέεται στατιστικά με αύξηση της ηλικίας πρώτου γάμου, σύμφωνα με έρευνες που δείχνουν αυτή την επίδραση του χρόνου αναζήτησης. Σε απάντηση στην αντιληπτή αποδυνάμωση της συζυγικής δέσμευσης που προκάλεσε το κίνημα του «γάμου υψηλής δέσμευσης» (*covenant marriage*), ορισμένες πολιτείες των ΗΠΑ έχουν καταστήσει εναλλακτικές επιλογές γάμων (Μουσουρού 1999: 5-19).

3.2 Το ζήτημα «επένδυσης» στο Γάμο

Τι είδους επένδυση κάνεις σε έναν γάμο; Πρόκειται για μια επένδυση που μοιράζεται πολλά χαρακτηριστικά με τις μακροπρόθεσμες επενδύσεις. Οι επενδύσεις στο γάμο είναι «επενδύσεις ειδικά για το γάμο», όπως ακριβώς υπάρχουν και για τις «επενδύσεις ειδικά για τη σχέση». Με άλλα λόγια, αποκτούν αξία μόνο στο πλαίσιο του συγκεκριμένου γάμου ή της συγκεκριμένης σχέσης. Οι επενδύσεις αυτές χαρακτηρίζονται από τους στενούς δεσμούς τους με τη συγκεκριμένη σχέση και την ελάχιστη ή ανύπαρκτη αξία τους στην αγορά. Η επένδυση σε μια σχέση είναι απλώς ριψοκίνδυνη- όσο η σχέση διατηρείται, η επένδυση αποδίδει εκθετικά- ωστόσο, αν η σχέση διαλυθεί, ένα μεγάλο μέρος της επένδυσης θα χαθεί. Παρά το γεγονός ότι αυτή η επένδυση είναι επικίνδυνη, οι άνθρωποι συνεχίζουν να επενδύουν σε σχέσεις με βάση την εμπιστοσύνη (εξάρτηση από τη σχέση). Η αρχική σύμβαση επηρεάζεται επίσης από αυτή την επένδυση στη συνεργασία. Οι σύζυγοι επαναδιαπραγματεύονται διαρκώς τη σύνδεσή τους, όπως συμβαίνει με τα μακροχρόνια συμβόλαια, ανάλογα με την επένδυση του καθενός και τη μοναδικότητα της ένωσής τους. Μετά τον γάμο, οι δύο εταίροι μεταβαίνουν από μια ανταγωνιστική αγορά σε ένα διμερές μονοπώλιο (Becker, αναφέρεται στο Χατζής 2011: 1524-1534).

Σε ένα διμερές μονοπώλιο υπάρχει μόνο ένας πωλητής και ένας αγοραστής. Πρόκειται για μια σχέση που βασίζεται στη δίκαιη κατανομή της εξουσίας καθώς και στη δέσμευση στην ένωση. Χρησιμοποιούν αυτή τη γνώση της επιθυμίας του άλλου να προστατεύσει την επένδυσή του για να ασκήσουν πίεση ο ένας στον άλλο. Φυσικά, αυτός που έχει τα λιγότερα να χάσει θα ασκήσει τη μεγαλύτερη πίεση. Συνήθως, αυτός είναι ο άνδρας λόγω του γεγονότος

ότι η γυναίκα έχει επενδύσει σημαντικά περισσότερα από τον άνδρα σε έναν γάμο, ιδίως αν έχει εγκαταλείψει την καριέρα ή το επάγγελμά της για να μείνει στο σπίτι και να το φροντίζει. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος της συνεισφοράς της γυναίκας «κατατέθηκε» τα πρώτα χρόνια του γάμου (π.χ. απόκτηση και ανατροφή παιδιών). Η επένδυσή της είναι αναποτελεσματική εκτός του μοναδικού γάμου, δεδομένου ότι είναι τόσο εξειδικευμένη. Ο σύζυγος δεν επενδύει; Ναι, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό. Επενδύει το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων του στην καριέρα του, η οποία έχει επίδραση στην αγορά. Ως εκ τούτου, η επένδυσή του δεν χάνεται μετά το διαζύγιο. Έχει και αυτός έξοδα, αλλά τα κέρδη είναι συχνά σημαντικά μεγαλύτερα. Δεδομένου ότι η σύζυγός του επενδύει επίσης στη δουλειά του (αφήνοντάς τον να εργάζεται σε αυτήν, ενώ εκείνη μένει στο σπίτι), ο σύζυγος θα μπορέσει να εσωτερικεύσει το πλεονέκτημα της επένδυσης της συζύγου του χωρίς να χρειαστεί να πληρώσει γι' αυτήν. Έτσι, είναι τυπικό ο σύζυγος να χωρίζει τη γυναίκα του μετά από αρκετά χρόνια γάμου, ιδίως αν εκείνη έκανε μια επένδυση στην πλέον ακμάζουσα δουλειά του («του έδωσα τα καλύτερά μου χρόνια»).

Το μεγαλύτερο μέρος της επένδυσης της πρώην συζύγου έχει χαθεί και ο πρώην σύζυγός της το έχει εσωτερικεύσει αυτό. Μια νεότερη γυναίκα (η σύζυγος τρίτος), η οποία θα εκτιμήσει ομοίως την επένδυση του πρώτου, συχνά βρίσκεται από τον δεύτερο. Οι γυναίκες (ιδίως οι νοικοκυρές) είναι προορισμένες να υποφέρουν μέσα από έναν ανισόρροπο γάμο ή να καταθέτουν αίτηση διαζυγίου και να χάνουν το μεγαλύτερο μέρος της επένδυσής τους; Δυστυχώς, αυτή είναι η κατάσταση. Οι οικονομολόγοι προέβλεψαν ότι η άνιση διαπραγματευτική δύναμη των μερών θα είχε οδυνηρά αποτελέσματα για τις γυναίκες, οι οποίες έχασαν ένα σημαντικό διαπραγματευτικό όπλο, μετά την απελευθέρωση του διαζυγίου στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ το 1969, όταν δηλαδή οι σύζυγοι απέκτησαν το δικαίωμα να λύσουν ελεύθερα το γάμο με διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα (συναίνεση στο διαζύγιο).

Αφού πραγματοποίησε εμπειριστατωμένη έρευνα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το διαζύγιο επηρεάζει τις γυναίκες, η κοινωνιολόγος Lenore Weitzman κατάφερε να επιβεβαιώσει τις προβλέψεις των οικονομολόγων το 1985. Τον πρώτο χρόνο μετά το διαζύγιο, το βιοτικό επίπεδο των διαζευγμένων ανδρών αυξήθηκε κατά 42%, ενώ το βιοτικό επίπεδο των διαζευγμένων γυναικών μειώθηκε κατά 73%. Τι άλλο έχει να προσφέρει η οικονομική ανάλυση; Η δημιουργία μοντέλων για το ανθρώπινο κεφάλαιο, στην προκειμένη περίπτωση για την επένδυση των γυναικών στο γάμο, υπήρξε η μεγαλύτερη συνεισφορά της. Η συμβολή της γυναίκας (ιδίως της οικογενειακής κυρίας) στο γάμο μπορεί να μετρηθεί με αρκετά μεγάλη ακρίβεια με βάση τα σχετικά μοντέλα. Μπορεί να μετρηθεί και έχει μετρηθεί με διάφορα μοντέλα που, για παράδειγμα, υπολογίζουν το κόστος της ανάθεσης των υπηρεσιών μιας νοικοκυράς στο πλαίσιο ενός γάμου. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι συμφωνούν με την εκτίμηση του Richard Posner ότι η οικιακή εργασία αντιπροσωπεύει το 40% του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος, δηλαδή την αξία της οικιακής εργασίας στο 80% του μισθού ενός άνδρα κατά μέσο όρο (Χατζής 2011: 1524-1534).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Περιουσιακές σχέσεις συζύγων

Μέσω του γάμου δημιουργείται μια έννομη σχέση μεταξύ των συζύγων, και η έννομη αυτή σχέση δημιουργεί ορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, ιδίως αυτά που περιγράφονται στο κεφάλαιο 4 του βιβλίου 4 του Αστικού Κώδικα. Οι νομικές επιπτώσεις της απόφασης του ζευγαριού να συμβιώσει, οι οποίες προκύπτουν για τους ίδιους ως αποτέλεσμα της απόφασής τους να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης, είναι τόσο προσωπικές όσο και οικονομικές. Σύμφωνα με τον παραδοσιακό ορισμό της έννομης σχέσης, έννομη σχέση είναι κάθε ρύθμιση διαβίωσης που διέπεται από το δίκαιο και έχει έννομα αποτελέσματα ως αποτέλεσμα της ρύθμισης αυτής. Στο πλαίσιο του οικογενειακού δικαίου, οι συζυγικές έννομες σχέσεις μπορούν να διακριθούν σε προσωπικές σχέσεις, δηλαδή σε σχέσεις που προκύπτουν στο πλαίσιο του γάμου μεταξύ των συζύγων και έχουν προσωπικό χαρακτήρα και σε μικτές σχέσεις, δηλ. σχέσεις που βρίσκονται στο μεταίχμιο των προσωπικών και περιουσιακών σχέσεων, επειδή έχουν τόσο προσωπικό όσο και περιουσιακό χαρακτήρα, όπως η υποχρέωση των συζύγων για αμοιβαία και αναλογικά ισόποση συμβολή στη συντήρηση της οικογένειας κατά τα άρθρα 1389-1390 ΑΚ ή η ρύθμιση του μέτρου της συνυπευθυνότητας των συζύγων κατά το άρθρο 1396 ΑΚ (Γεωργιάδης 2014: 116-120).

Μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε ο νόμος 1329/1983, υπήρξε μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα για το Οικογενειακό Δίκαιο, ιδίως εκείνων που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των συζύγων που απορρέουν από το γάμο, σύμφωνα με τη συνταγματική αρχή της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αυτό δείχνει την εναρμόνιση με τις συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 2 και 116. (2). Οι Ελληνίδες και οι Έλληνες άνδρες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, σύμφωνα με το άρθρο 2 εδ. β' του Συντάγματος, το οποίο ορίζει επίσης ότι «το κράτος μεριμνά για την εξάλειψη των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών.». Ως εκ τούτου, έχει υποστηριχθεί ότι οι διατάξεις των άρθρων 1386-1416 ΑΚ, οι οποίες περιλαμβάνουν διατάξεις που διέπουν τις προσωπικές, περιουσιακές και μικτές έννομες σχέσεις, αποτελούν την κυρίαρχη ρύθμιση του σύγχρονου οικογενειακού δικαίου. Μέσω των διατάξεων αυτών εκφράζεται η αρχή της ισότητας των φύλων, με παράλληλη εντονότερη ανάδειξη του στοιχείου της ιδιωτικής αυτονομίας (Χατζής 2011: 1524-1534).

Το σύστημα της περιουσιακής αυτονομίας των συζύγων, ή αλλιώς το σύστημα του περιουσιακού διαχωρισμού, έχει εισαχθεί και εφαρμόζεται *ex lege* στην ελληνική έννομη τάξη όσον αφορά τη διαμόρφωση των έννομων αποτελεσμάτων της σύναψης του γάμου μεταξύ των συζύγων ως προς τις περιουσιακές σχέσεις που αναπτύσσονται. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, η περιουσία των συζύγων παραμένει χωριστή ακόμη και μετά την τέλεση του γάμου. Στο άλλο άκρο βρίσκεται το σύστημα της κοινοκτημοσύνης, το οποίο είναι διαμετρικά αντίθετο με το σύστημα του διαχωρισμού της περιουσίας μεταξύ των συζύγων. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, μετά την τέλεση του γάμου, η περιουσία των συζύγων, ή τουλάχιστον μέρος αυτής, συνδυάζεται σε ένα ενιαίο σύνολο περιουσιακών στοιχείων που αποτελούν κοινή περιουσιακή κατάσταση των συζύγων, ο διαχωρισμός των περιουσιακών τους στοιχείων αίρεται πλήρως ή εν μέρει και η περιουσία τους καθίσταται πλήρως ή εν μέρει ταυτόσημη (Γεωργιάδης 2014: 116-120). Ο νόμος που ισχύει σήμερα, όπως προαναφέρθηκε, αναφέρεται ως καθεστώς της περιουσιακής σχέσης των συζύγων και ρυθμίζει εξ ορισμού τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, με τον περιορισμό ότι οι σύζυγοι δεν μπορούν να επιλέξουν ρητά διαφο-

ρετικό καθεστώς κοινοκτημοσύνης. Η ανεξάρτητη περιουσία κάθε συζύγου αποτελεί την αποκλειστική του περιουσία στο πλαίσιο αυτού του συστήματος, ανεξάρτητα από το αν αποκτήθηκε πριν ή μετά τον γάμο.

Κατά συνέπεια, κάθε σύζυγος μπορεί να συνεχίσει να κατέχει και να πουλάει οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο του μετά τον γάμο, και εξακολουθούν και οι δύο να είναι προσωπικά υπεύθυνοι για τα χρέη τους. Φυσικά, εάν τα ζευγάρια αποκτήσουν περιουσιακά στοιχεία από κοινού, εφαρμόζονται οι διατάξεις περί κοινοκτημοσύνης (ΑΚ 785 επ.) και συνιδιοκτησίας (ΑΚ 1113 επ.). Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι δυνατή η αυθαίρετη διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων του ενός συζύγου από τον άλλο, δηλαδή χωρίς προηγούμενη ανάθεση εξουσίας ή μέσω ανεπίσημα εκφρασμένης ή σιωπηρής συμφωνίας (εξουσιοδότηση). Εάν ο άλλος σύζυγος και κύριος των πραγμάτων δεν αντιταχθεί, εφαρμόζονται οι διατάξεις περί διοίκησης αλλοδαπών (ΑΚ 730 επ.), και στη σιωπή του *ex lege* και δια νομικής παράλειψης επισυνάπτεται ειδική έννομη συνέπεια, δηλαδή η σιωπηρή ανάθεση της διοίκησης χωρίς την ανάγκη λογοδοσίας (ΑΚ 1399) (Γεωργιάδης 2014: 116-120).

Για να διατηρηθεί το σύστημα της χωριστής περιουσίας νόμιμο και ταυτόχρονα να εισαχθεί το σύστημα της κοινοκτημοσύνης, αλλά μόνο ως συμβατικό σύστημα που οι σύζυγοι μπορούσαν να επιλέξουν να χρησιμοποιήσουν για να ελέγξουν τις περιουσιακές σχέσεις που αναπτύσσονταν μεταξύ τους, οι αλλαγές που έγιναν στο περιουσιακό σύστημα των συζύγων με την ψήφιση του Αστικού Κώδικα με τον Ν. 1329/1983 θεωρήθηκαν τότε ιδιαίτερα τολμηρές. Διαπιστώθηκε ότι ο σύζυγος που εργάζεται ως οικιακή βοηθός χάνει κάθε επιθυμία να αναπτυχθεί προσωπικά μέσω μιας καριέρας κατά τη διάρκεια του γάμου, γεγονός που τον διατηρεί σε υποταγή και (οικονομική) εξάρτηση από τον άλλο σύζυγο. Ως αποτέλεσμα, στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού του οικογενειακού δικαίου, αυτό το σύστημα ελέγχου θεωρήθηκε ότι δεν επαρκεί από μόνο του (Γεωργιάδης 2014: 116-120).

Σε μια προσπάθεια να γεφυρωθεί το κενό που άφηναν τα δύο προαναφερθέντα θεμελιωδώς αντίθετα συστήματα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων, καθιερώθηκε η αξίωση του ενός συζύγου να απαιτήσει από τον άλλο σύζυγο την ανάκτηση μέρους της αύξησης της περιουσίας του άλλου συζύγου τηρουμένων των αναλογιών. Έτσι, το *ex lege* σύστημα της περιουσιακής αυτονομίας των συζύγων αντισταθμίστηκε θεσμικά με την εισαγωγή του δικαιώματος συμμετοχής στα αποκτήματα, το οποίο θεωρήθηκε ως διορθωτική παρέμβαση του νομοθέτη στο σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων. Ωστόσο, επειδή ο πρωταρχικός στόχος του είναι να διορθώσει την αδικία από την οποία προέρχεται το *ex lege* σύστημα της περιουσιακής αυτονομίας των συζύγων λόγω των ειδικών σχέσεων μεταξύ των συζύγων, θεωρήθηκε απαραίτητο συμπλήρωμα της αρχής του περιουσιακού διαχωρισμού. Επομένως, ο θεσμός του συστήματος αποκτήσεων δημιουργήθηκε για να επιτευχθεί η δίκαιη κατανομή μεταξύ των συζύγων της περιουσίας που αποκτήθηκε με την κοινή δράση και συνεργασία τους κατά τη διάρκεια της έγγαμης συμβίωσης και να αποτραπούν αδικίες που συνίστανται στην αύξηση της περιουσίας του ενός συζύγου σε βάρος του άλλου, υπηρετώντας έτσι την ιδέα της δικαιοσύνης και στοχεύοντας στην άρση των αδικιών εις βάρος των ασθενέστερων (Γεωργιάδης 2014: 116-120).

Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι η συμμετοχή σε αγορές έχει επίσης αναφερθεί ως «πραγματική κοινοκτημοσύνη» και, από την αρνητική πλευρά της ερμηνείας της, έχει υποστηριχθεί ότι πρόκειται για ένα χαλαρό είδος κοινοκτημοσύνης που υπόκειται σε ιδιαίτερες ρυθμίσεις.

Εν κατακλείδι, θα πρέπει να τονιστεί ότι η καθιέρωση του θεσμού των αποκτημάτων αποτελεί ισχυρή έκφραση της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, διότι αποσκοπεί στην προστασία του οικονομικά ασθενέστερου συζύγου, ο οποίος, βοηθώντας απλώς τον σύζυγο του κατά τη διάρκεια του γάμου, για παράδειγμα, κάνοντας μόνο οικιακές εργασίες ή, γενικότερα, παρέχοντας μη αμειβόμενη βοήθεια ή εργασία στα μέλη της οικογένειάς του, δεν εξασφάλισε την απόκτηση περιουσιακών στοιχείων (Γεωργιάδης 2014: 116-120).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Η κρίση στην οικογένεια

Ο γάμος και η οικογένεια φέρονται να αντιμετωπίζουν προβλήματα. Η αύξηση των ποσοστών διαζυγίων και η επεκτεινόμενη τάση και των δύο φύλων να αποφεύγουν τη συμβίωση είναι δύο σημαντικές αιτίες. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, τα αίτια της σημερινής οικογενειακής κρίσης είναι τα ακόλουθα:

- Επικοινωνιακά προβλήματα, διότι η έλλειψη αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ των μελών της οικογένειας μπορεί να οδηγήσει σε παρεξηγήσεις, ανεξέλεγκτα συναισθηματικά φορτία και δυσλειτουργίες.
- Οικονομικά προβλήματα, καθώς η οικονομική ανασφάλεια, η απώλεια θέσης εργασίας ή η οικονομική κρίση μπορεί να δημιουργήσει ένταση και σύγκρουση στην οικογένεια.
- Συγκρούσεις αξιών, επειδή οι διαφορετικές πεποιθήσεις, αξίες και περιστάσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας μπορεί να οδηγήσουν σε συγκρούσεις.
- Στρες και εξάντληση, καθώς η αυξημένη πίεση από εργασία, κοινωνικές υποχρεώσεις και προσωπικές ανησυχίες μπορεί να οδηγήσει σε στρες και εξάντληση, επηρεάζοντας τις σχέσεις.
- Απιστία και προδοσία, καθώς μπορεί να υπονομεύσουν την εμπιστοσύνη και να προκαλέσουν σοβαρές κρίσεις στη σχέση.
- Προβλήματα ψυχικής υγείας, λόγω του ότι οικογενειακά μέλη που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη διατήρηση των σχέσεων (Κοτζαμπάση 2023: 129).

Παρόλα αυτά, οι νέοι στην ελληνική κοινωνία δίνουν μεγάλη αξία στο θεσμό της οικογένειας και υιοθετούν οικογενειακές αξίες όπως η στήριξη και ο αλληλοσεβασμός, η ελληνική οικογένεια αντιμετωπίζει προβλήματα. Οι κύριες αιτίες αυτής της κρίσης περιλαμβάνουν κοινωνικές τάσεις και αλλαγές, όπως η μείωση των γάμων, η αύξηση των διαζυγίων και των μονογονεϊκών οικογενειών, η υπογεννητικότητα, η «συρρίκνωση της οικογενειακής ομάδας» και οι αλλαγές στη δομή του γάμου.

Η μείωση των γάμων είναι ο πρωταρχικός παράγοντας που συμβάλλει στο δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδας. Δεδομένου ότι η συμβίωση συχνά καταλήγει σε γάμο και σε δημιουργία οικογένειας, η μείωση αυτή δεν είναι αποτέλεσμα μιας τάσης υποτίμησης του γάμου. Σχετίζεται κυρίως με την αναβολή της δημιουργίας της δικής τους οικογένειας από τις νεότερες γενιές, η οποία προκαλείται από την επιμήκυνση της σχολικής τους φοίτησης, την ανεργία και άλλους λόγους που αναφέρθηκαν ανωτέρω.

Η αύξηση των ποσοστών διαζυγίων είναι ο δεύτερος πρωταρχικός παράγοντας. Εξετάζοντας τα διαζύγια στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει αυξητική τάση στον αριθμό των διαζυγίων σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες, η οποία συνοδεύεται από πτωτική τάση στη μέση διάρκεια της έγγαμης συμβίωσης. Το ποσοστό των διαζυγίων είναι ελαφρώς αυξανόμενο σε σύγκριση με άλλα ευρωπαϊκά έθνη. Στην ελληνική κοινωνία, τα διαζύγια συμβαίνουν για ποικίλες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές αιτίες. Η αύξηση των μονογονεϊκών νοικοκυριών, ιδίως εκείνων όπου ο σύζυγος είναι ανύπαντρος ή διαζευγμένος, αποτελεί τον τρίτο παράγοντα. Σε σύγκριση με την Ελλάδα, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών είναι σημαντικά υψηλότερος στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη. Το κράτος παρέχει σημαντική βοήθεια σε αυτές τις οικογένειες, ιδιαίτερα στις μονογονεϊκές μητέρες που εμπίπτουν στην κα-

τηγορία των ευάλωτων ατόμων. Αντίθετα, η κρατική βοήθεια είναι αμελητέα στη νότια Ευρώπη. Η πτώση της γονιμότητας είναι η τέταρτη εξήγηση. Η πτώση αυτή είναι αποτέλεσμα της προσαρμογής των οικογενειών στις νέες συνθήκες, οι οποίες καθορίζονται από τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες (Μουσούρου 1989: 17-21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Διαζύγιο

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους ένας γάμος μπορεί να έχει προβλήματα. Όταν το πρόβλημα φτάσει στο αποκορύφωμά του, ο γάμος κηρύσσεται νομικά διαλυμένος -το λεγόμενο διαζύγιο- από δικαστή. Το συναινετικό και το μη συναινετικό διαζύγιο είναι οι δύο τύποι διαζυγίου. Υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι διαζυγίου που πρέπει να συντρέχουν προκειμένου να κατατεθεί αίτηση για διαζύγιο, όπως ο σοβαρός κλονισμός του γάμου για λόγο που δεν αφορά αποκλειστικά τον ενάγοντα και ο σοβαρός κλονισμός του γάμου μετά από τετραετή διάσταση.

Όταν τα συναισθήματα του ενός συζύγου απέναντι στο γάμο μεταβάλλονται ή όταν ο άλλος σύζυγος χάνει την επιθυμία να διατηρήσει το γάμο, ο γάμος καταρρέει. Στην πραγματικότητα, ο συναισθηματικός κόσμος του συντρόφου είναι αυτός που κλονίζεται και όχι ο γάμος. Απαιτείται ισχυρή συναισθηματική αναταραχή, που σημαίνει ότι ο αιτών πρέπει να θεωρεί ανυπόφορη τη συνέχιση της συζυγικής του σχέσης. Τέλος, υπάρχουν μερικά περιστατικά που θεωρείται ότι σηματοδοτούν τη διάλυση του γάμου και απαριθμούνται στο νόμο. Σύμφωνα με τα άρθρα 1439 (παρ. 1 και 2) του Αστικού Κώδικα, οι πράξεις αυτές είναι η διγαμία, η εγκατάλειψη και η μοιχεία (Μουσούρου 1989: 17-21).

Επειδή η πλειονότητα των διαζυγίων στις μέρες μας είναι συναινετικά, οι λόγοι που τα προκαλούν είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Οι απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τους λόγους των διαζυγίων μπορούν να συγκεντρωθούν μέσω της εμπειρικής παρατήρησης και των μαρτυριών των διαζευγμένων ζευγαριών. Παρακάτω ακολουθούν ορισμένες από τις πρωταρχικές αιτίες οι οποίες εμφανίζονται στην διεθνή βιβλιογραφία (Κοτζαμπάση 2023: 154).

- *Επικοινωνιακά προβλήματα*, καθώς η έλλειψη αποτελεσματικής επικοινωνίας μπορεί να οδηγήσει σε μια σειρά από προβλήματα, περιλαμβανομένων της απομόνωσης, της αποξένωσης και της μη συμφωνίας.
- *Συγκρούσεις και αντιφάσεις*, διότι οι οικογενειακές συγκρούσεις, είτε αυτές αφορούν διαφορές απόψεων είτε ζητήματα αξιών, μπορεί να δημιουργήσουν ένταση που δυσκολεύει τη συνεργασία.
- *Οικονομικές δυσκολίες*, λόγω του ότι τα οικονομικά προβλήματα, όπως η απώλεια εργασίας ή η οικονομική ανασφάλεια, μπορούν να αποτελέσουν πηγή έντασης και συναισθηματικού στρες.
- *Απιστία και προδοσία*, καθώς μπορούν να οδηγήσουν σε έλλειψη εμπιστοσύνης και να αφήσουν βαθιές πληγές στη σχέση.
- *Ανεπίλυτες συναισθηματικές δυσκολίες*. Οι ανεπίλυτες συναισθηματικές δυσκολίες από παρελθοντικές εμπειρίες ή τραύματα μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά τη σχέση.
- *Ανισορροπία στη διαίρεση των καθηκόντων*, διότι η έλλειψη ισορροπίας στον καταμερισμό των εργασιών και των ευθυνών στην οικογένεια μπορεί να δημιουργήσει δυσαρμονία.
- *Απομόνωση και αποξένωση από τον σύντροφο* μπορεί να οδηγήσει σε συναισθηματική αποσύνδεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Η εξωδικαστική επίλυση οικογενειακών διαφορών

Ορισμένες νομοθετικές ρυθμίσεις δείχνουν ότι υπάρχει σήμερα μια γενική τάση στο δίκαιο να υποστηρίζεται η εξωδικαστική επίλυση των διαφορών. Παρόλο που υπάρχουν ορισμένα στοιχεία δημοσίου δικαίου, όπως η κρατική ρύθμιση των ζητημάτων γονικής μέριμνας, οι διαφορές οικογενειακού δικαίου καλύπτονται σαφώς από αλλαγές στο σύγχρονο δίκαιο, επειδή διέπονται από κανόνες ιδιωτικού δικαίου. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα της απομάκρυνσης από τη δικαστική εκδίκαση των προβλημάτων ιδιωτικού δικαίου μεταξύ των μερών είναι η μεταρρύθμιση του ελληνικού συναινετικού διαζυγίου.

Η τάση αυτή προκαλείται από το ζήτημα της βραδύτητας της απονομής της δικαιοσύνης, το οποίο έχει τεθεί συχνά και αναγνωρίζεται πλέον ανοιχτά από την ελληνική πολιτεία. Στη δικονομική μας νομοθεσία, η οποία απέτυχε και καταργήθηκε, δεν έλειψαν ποτέ οι συμβιβαστικές μέθοδοι επίλυσης των διαφορών. Την εποχή του Maurer, ο ΚΠολΔ επέτρεπε τη δυνατότητα συμβιβαστικής επίλυσης των ενδοδικαστικών αστικών διαφορών- ωστόσο, η διάταξη αυτή καταργήθηκε αργότερα με την τροποποίηση του Αστικού Κώδικα (Σπυριδάκης 2006: 92).

Σήμερα, μετά τις αναθεωρήσεις του Ν. 4335/2015, παρατηρούμε ότι ο ΚΠολΔ περιλαμβάνει πλέον τα άρθρα 209 ΚΠολΔ έως 214Γ, και ειδικότερα το άρθρο 611 ΚΠολΔ, το οποίο εφαρμόζεται σε όλα τα ένδικα μέσα και τις αγωγές που κατατίθενται από την 1η Ιανουαρίου 2016, και το οποίο αναφέρει επί λέξει: «Πριν από κάθε συζήτηση ή συζήτηση της αγωγής, το δικαστήριο υποχρεούται να επιχειρήσει την ειρηνική επίλυση της διαφοράς, αφού ακούσει τους παριστάμενους διαδίκους. Η συμφωνία πρέπει να είναι προς το συμφέρον του παιδιού για να δεσμευτεί το δικαστήριο». Σημαντικό ρόλο στην ύπαρξη της προαναφερθείσας τάσης διαδραματίζει ο Κώδικας Δικηγόρων του νόμου 4193/2013, ο οποίος ορίζει ότι «Ο δικηγόρος οφείλει να ενημερώνει τον εντολέα του για όλους τους θεσμούς και τις δυνατότητες εναλλακτικής επίλυσης των διαφορών και γενικά να συμβάλλει στην επίλυση των διαφορών αυτών με οποιονδήποτε τρόπο προς όφελος του εντολέα του» (Κοντογεώργου 2018: 23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: Συναινετικό διαζύγιο

Πριν από την αναθεώρηση του Αστικού Κώδικα το 1983, το νομικό σύστημα αντιμετώπιζε και ρύθμιζε το διαζύγιο και τις προϋποθέσεις για τη λήξη ενός γάμου πολύ διαφορετικά από ό,τι σήμερα. Πριν από τη μεταρρύθμιση του 1983, οι κανόνες διαζυγίου του Αστικού Κώδικα αναγνώριζαν δύο κύριες μεθόδους τερματισμού ενός γάμου: (1) διαζύγιο με δικαστική απόφαση και (2) διαζύγιο λόγω ακούσιου θανάτου. Σχετικά με τον πρώτο λόγο, είχε αποφασιστεί ότι το διαζύγιο μπορούσε να χορηγηθεί μόνο κατόπιν αίτησης του ενός συζύγου κατά του άλλου.

Στην πραγματικότητα, υπήρχαν μόνο εννέα σοβαροί λόγοι ενώ ο νομοθέτης καταδίκασε έντονα την πρακτική του εκούσιου διαζυγίου, όπως αποδεικνύεται από την εισαγωγή του νόμου 3222/1964 και από τα άρθρα 600 και 606 του ΚΠολΔ που ίσχυε μέχρι το 1983 (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 17-19).

Με την ψήφιση του νόμου 1329/1983 νομιμοποιήθηκε το συναινετικό διαζύγιο. Χαιρετίστηκε ως καινοτομία και γενναία κίνηση προς τον εκσυγχρονισμό του δικαίου. Ο νόμος 1329 αποτελεί ένα παράδειγμα νομοθεσίας που αντανάκλα τις σύγχρονες κοινωνικές τάσεις και απαιτήσεις, όπως προκύπτει από το αποτέλεσμα. Η προϋπόθεση της αμοιβαίας συναίνεσης στο διαζύγιο ήταν κρίσιμη και υιοθετήθηκε από τους περισσότερους θεωρητικούς. Στο άρθρο του το 2006 σχετικά με το άρθρο 1441 του Αστικού Κώδικα, ο καθηγητής Μπέης υποστηρίζει μάλιστα: «Ο στόχος του συναινετικού διαζυγίου είναι να τερματιστεί η υποκρισία που μαστίζει το νομικό μας σύστημα εδώ και πολλά χρόνια, σύμφωνα με την οποία το συναινετικό διαζύγιο είναι παράνομο σύμφωνα με τον νόμο, αλλά έχει καθιερωθεί στη δικαστική πρακτική ως συναινετικό διαζύγιο με αντιδικία (Μπέης 2006)

Όταν οι σύζυγοι δεν συμφωνούν να τερματίσουν τον γάμο, το ουσιαστικό δίκαιο παρέχει στον έναν από τους δύο το δικαίωμα να καταθέσει αγωγή για να λυθεί ο γάμος με απόφαση δικαστή, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις. Αυτές οι αγωγές αποσκοπούν στην επιβεβαίωση της ύπαρξης του δικαίωματος υποβολής αίτησης για τη λύση του γάμου. Πρόκειται για μια πραγματική ιδιωτική υπόθεση που εμπίπτει στη δικαιοδοσία του πολιτικού δικαστηρίου. Αντιθέτως, όταν οι σύζυγοι επιλέγουν να τερματίσουν τον γάμο τους, το ουσιαστικό δίκαιο σέβεται τις επιθυμίες τους, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, μεταξύ των οποίων ότι η απόφασή τους είναι ώριμη και ότι το διαζύγιο θα έχει τις λιγότερες δυνατές επιπτώσεις σε τυχόν ανήλικα τέκνα που ενδέχεται να εμπλέκονται. Κατά την άποψη αυτή, η απόφαση περί συναινετικού διαζυγίου, αφού αποδείξει την ύπαρξη των νομικών προϋποθέσεων, περιορίζεται στο να περιβάλλει τη συμφωνία των εν λόγω συζύγων με την εξουσία της δικαστικής αρχής και δεν προχωρεί σε διάγνωση δικαιώματος. Ένα κύρος που θεμελιώνεται ακριβώς στη δικαστική διάγνωση της ύπαρξης των νομικών προϋποθέσεων. Ο νέος θεσμός είχε την υποστήριξη της κοινωνίας. Αποδείχθηκε ότι τα περισσότερα διαζύγια ήταν φιλικά ήδη από το 1987. Σύμφωνα με τα δικαστικά αρχεία, η τάση αυτή μεταξύ των πολιτών εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα (Παναγόπουλος 1987: 202).

9.1 Συμφωνία για τα ανήλικα τέκνα

Η δυνατότητα των συζύγων να συνάπτουν συμφωνίες για τα ανήλικα τέκνα τους κατά τη διάρκεια συναινετικού διαζυγίου εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο ελληνικό δίκαιο μαζί με το συναινετικό διαζύγιο βάσει του άρθρου 16 του νόμου 1329/1983. Όταν ο νόμος ψηφίστηκε για πρώτη φορά, ανέφερε ότι «Εάν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, πρέπει να δοθεί γραπτή συμφωνία που να ελέγχει την επιμέλεια των τέκνων και την επικοινωνία με αυτά, η συμφωνία αναγνωρίζεται από το δικαστήριο και παραμένει σε ισχύ μέχρι να εκδοθεί απόφαση για το θέμα αυτό» (Παναγόπουλος 1987: 202).

Αργότερα, το άρθρο 3 παρ. 2 του νόμου 4055/2012 πρόσθεσε κάποια επιπλέον πεδία στη διάταξη αυτή: «Εάν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, η παραπάνω συμφωνία πρέπει να συνοδεύεται από ξεχωριστή γραπτή συμφωνία μεταξύ των συζύγων που να ρυθμίζει την επιμέλεια των τέκνων και την επικοινωνία, η οποία ισχύει μέχρι την έκδοση απόφασης επί του θέματος σύμφωνα με το άρθρο 1513, προκειμένου να λυθεί ο γάμος. Η απόφαση του μονομελούς πρωτοδικείου σχετικά με τη διατροφή, τα δικαιώματα επικοινωνίας και την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων αποτελεί εκτελεστό έγγραφο». Με άλλα λόγια, αναγνωριζόταν ότι τα ζευγάρια μπορούσαν επίσης να ελέγχουν τα θέματα διατροφής των παιδιών και ότι οποιαδήποτε ρύθμιση επιτευχθεί μεταξύ τους θα ήταν εκτελεστή. Οι αλλαγές του 4055/2012, οι οποίες αντλούνται από τη διατύπωση: «Η απόφαση του μονομελούς περιφερειακού δικαστηρίου σχετικά με την επιμέλεια, τη διατροφή και την επικοινωνία των ανήλικων τέκνων αποτελεί εκτελεστό τίτλο», έδωσαν στη συμφωνία αυτή τη νομική βαρύτητα δικαστικής απόφασης, όπως σημειώθηκε προηγουμένως. Με άλλα λόγια, οι σύζυγοι μπορούν να ισχυριστούν ότι έχουν τη δύναμη να υποχρεώσουν κάποιον άλλον να τηρήσει τη συμφωνία τους. Στις αποφάσεις που εκδόθηκαν πριν από την ψήφιση του νόμου 4055/2012, το δικαστήριο απλώς επιβεβαίωνε τις συμφωνίες- δεν καταλόγιζε την επιμέλεια, δεν απαιτούσε τακτικές πληρωμές διατροφής από τον πατέρα. Δεν καθόριζε κυρώσεις για την αθέτηση των συμφωνιών- απλώς τις επικύρωνε και τις επισημοποιούσε. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η προσθήκη του θέματος της διατροφής αύξησε το εύρος των προβλημάτων που έπρεπε να συζητηθούν. Όσον αφορά τις αναθεωρήσεις, η συμφωνία για τα ανήλικα τέκνα εξελίχθηκε με τρόπο παρόμοιο με τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε γενικά το συναινετικό διαζύγιο. Με τις αλλαγές του νόμου 4509/2017, η διάταξη πήρε σήμερα τη μορφή του άρθρου 1441 ΑΚ, το οποίο θα συζητηθεί παρακάτω.

9.2 Τα Οικονομικά του ζευγαριού

Σήμερα έχει καταστεί σαφές ότι η οικονομική προσέγγιση της οικογένειας μπορεί να βοηθήσει τους νομικούς, τους θεωρητικούς και τους δικαστές να κατανοήσουν καλύτερα τον τρόπο λειτουργίας του οικογενειακού δικαίου. Σε κανονιστικό επίπεδο, η οικονομική ανάλυση παρέχει σταθερή μεθοδολογία με τη μορφή βιώσιμων μοντέλων που επιτρέπουν στους θεωρητικούς να εντοπίζουν τα κίνητρα που δημιουργεί ένα συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο και να προβλέπουν έτσι τη συμπεριφορά των επηρεαζόμενων μερών. Σε πραξολογικό επίπεδο, τα εργαλεία της επιστήμης των οικονομικών ανιχνεύουν τις πρακτικές συνέπειες της εφαρμογής των νομικών κανόνων, αποκαλύπτοντας τον βαθμό αποτελεσματικότητάς τους. Οι νομοθέτες έχουν τη δυνατότητα να προβλέπουν τις συνέπειες των πράξεων τους (υιοθετώντας a priori τους καταλληλότερους κανόνες με τους οποίους θα ρυθμίσουν την οικογενειακή ζωή), αλλά και να «διορθώνουν» τις συνέπειες αυτές (βελτιώνοντας εκ των υστέρων τα υφιστάμενα νομοθετήματα οικογενειακού δικαίου και προβαίνοντας στις απαραίτητες προσαρμογές) (Tsaoussi 2007: 5).

Η οικονομική ανάλυση παράγει τις προβλέψεις της βάσει ορισμένων βασικών παραδοχών. Η πιο βασική από αυτές είναι η παραδοχή ότι τα μέλη της οικογένειας είναι ορθολογικοί μεγιστοποιητές της χρησιμότητας. Υποτίθεται ότι οι άνθρωποι, κατά μέσο όρο, θα κάνουν ό,τι μπορούν για να γίνουν ευτυχισμένοι με όποια μέσα έχουν στη διάθεσή τους. Μια άλλη κεντρική παραδοχή είναι ότι οι πόροι είναι περιορισμένοι και επομένως τα άτομα καλούνται να κάνουν επιλογές υπό περιορισμούς. Τα άτομα προσπαθούν να επιτύχουν τους στόχους τους δεδομένων των περιορισμών τους.

Η υπόθεση της ομορτυνιστικής συμπεριφοράς είναι μια χρήσιμη υπόθεση για τον τομέα της οικογένειας, διότι παρέχει μια εξηγητική βάση για πολλά μη ικανοποιητικά αποτελέσματα. Για να χρησιμοποιήσουμε το παράδειγμα ενός αποτυχημένου γάμου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι συζυγικές συγκρούσεις οφείλονται στην κακή κρίση των συζύγων για τα χαρακτηριστικά του άλλου πριν από τον γάμο. Γιατί όμως οι άνδρες και οι γυναίκες κάνουν φαινομενικά λανθασμένες επιλογές κατά τον γάμο; Μια εύκολη απάντηση θα ήταν ότι οι άνθρωποι είναι απλώς ανορθολογικοί ή ότι οι αποφάσεις τους καθορίζονται πλήρως από το περιβάλλον τους. Αντίθετα, ένας άνθρωπος με οικονομική σκέψη θα υπέθετε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες απλώς κάνουν τις καλύτερες δυνατές επιλογές, υποκείμενοι στους περιορισμούς των πόρων τους, π.χ. έλλειψη πληροφοριών σχετικά με την ποιότητα του υποψήφιου συντρόφου, υψηλό κόστος συναλλαγών που καθιστά δαπανηρή την αναζήτηση του καλύτερου δυνατού γαμήλιου συντρόφου κ.λπ. Φυσικά, ορισμένες κακές αποφάσεις λαμβάνονται απλώς επειδή οι άνθρωποι δεν μπορούν ποτέ να γνωρίζουν το μέλλον. Όταν το μέλλον διαφέρει από τις προσδοκίες τους (ορθολογικές ή μη), τότε μπορεί να γίνουν πιο πρόθυμοι να βάλουν τέλος στο γάμο τους (Tsaoussi 2007: 1).

Οι έρευνες δείχνουν ότι τα ζευγάρια που συνάπτουν γάμο είναι υπερβολικά αισιόδοξα και γενικά υποτιμούν την πιθανότητα να αποτύχει ο δικός τους γάμος. Η έννοια του ορθολογισμού υπονοεί ότι τα άτομα αποκαλύπτουν τις προτιμήσεις τους για διάφορα αγαθά με βάση τη χρησιμότητα που αποκομίζουν από κάθε αγαθό. Η χρησιμότητα είναι όρος συνώνυμος της ευημερίας, της ικανοποίησης και ενίοτε της ευτυχίας. Το να πούμε ότι ένα άτομο αντλεί μεγαλύτερη χρησιμότητα από το αγαθό Χ παρά από το αγαθό Υ σημαίνει απλώς ότι το Χ προτιμάται από το Υ. Για να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα, ένας άνδρας που επιλέγει να παντρευτεί αποκαλύπτει την προτίμησή του για τον γάμο ως μια ρύθμιση ζωής από την οποία αντλεί μεγαλύτερη χρησιμότητα από ό,τι αν παρέμενε ανύπαντρος. Σε ένα άλλο παράδειγμα, σε κοινωνίες που ευνοούν τους γιους, η διαθεσιμότητα του προγεννητικού προσδιορισμού του φύλου οδηγεί στην άμβλωση θηλυκών εμβρύων. Αυτό με τη σειρά του δημιουργεί ανισορροπία στην αναλογία των φύλων (έλλειψη γυναικών) και διαιωνίζει τόσο τον κοινωνικό διαχωρισμό κατά φύλο όσο και τις ενδοοικογενειακές διακρίσεις εις βάρος των θυγατέρων. Οι απόλυτα ορθολογικοί άνθρωποι τείνουν να ανταποκρίνονται στα κίνητρα που αντιμετωπίζουν.

Μία κυβερνητική πολιτική, όπως το σύστημα φορολογίας εισοδήματος, μπορεί να δημιουργήσει κίνητρα που θα ενθαρρύνουν τις γυναίκες να αυξήσουν την εργασία τους στο σπίτι -- και να αποθαρρύνουν τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Στη Σουηδία, όπου οι σύζυγοι φορολογούνται χωριστά και τα επιδόματα τέκνων για τις εργαζόμενες μητέρες είναι γενναϊόδωρα, τόσο η γονιμότητα όσο και η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι σημαντικά υψηλότερα από ό,τι στη Γερμανία (όπου τα ζευγάρια φορολογούνται από κοινού και τα επιδόματα δεν είναι τόσο γενναϊόδωρα). Σε ένα άλλο επίπεδο, οι οικογένειες ή

τα νοικοκυριά ως μονάδες ανταποκρίνονται στις κρατικά επιβαλλόμενες δημόσιες πολιτικές, όπως οι φόροι. Τα νοικοκυριά πληρώνουν φόρους, μια σημαντική πηγή δημόσιων εσόδων, και καταναλώνουν αγαθά και υπηρεσίες, που αποτελούν μεγάλο μέρος των δημόσιων δαπανών. Ως εκ τούτου, η ανάλυση της αντίδρασης των νοικοκυριών είναι σαφώς απαραίτητη για το σχεδιασμό βέλτιστων φορολογικών και δημοσιονομικών πολιτικών. Τα οικονομικά μπορούν να ενημερώσουν τους νομοθέτες για το τι να περιμένουν όσον αφορά τα κίνητρα που δημιουργούνται από συγκεκριμένες πολιτικές (Tsaoussi 2007: 9).

Πολλές από τις «απρόβλεπτες συνέπειες» των νομικών μεταρρυθμίσεων για τον έγγαμο βίο και τα διαζύγια είχαν διακηρύξει φιλόδοξους στόχους, αλλά στην πραγματικότητα έκαναν περισσότερο κακό παρά καλό, θα μπορούσαν να είχαν προβλεφθεί και να είχαν αποφευχθεί εάν είχαν ζητηθεί οι συμβουλές των οικονομολόγων. Ωστόσο, ορισμένοι νομικοί και άλλοι μη οικονομολόγοι παραμένουν επιφυλακτικοί ως προς την εφαρμογή των οικονομικών στην οικογένεια, αμφισβητώντας κατά πόσον οι σχέσεις που χαρακτηρίζονται από έντονα συναισθήματα, όπως η αγάπη μεταξύ γονέα και παιδιού ή η στοργή και η συντροφικότητα μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας πριν από τον γάμο, μπορούν να αναλυθούν και να κατανοηθούν με όρους «ορθολογικού προσωπικού συμφέροντος» που έχουν εξομοιωθεί στο μυαλό των περισσότερων με δραστηριότητες της δημόσιας σφαίρας, όπως οι εμπορικές συναλλαγές.

Ένα οικονομικό μοντέλο της οικογένειας και του νοικοκυριού ξεκινά με την κατανόηση ότι ένα νοικοκυριό παράγει διάφορα αγαθά (ή εμπορεύματα) τα οποία αυξάνουν τη χρησιμότητα των μελών του νοικοκυριού που καταναλώνουν αυτά τα αγαθά. Η πρωταρχική εισροή για την παραγωγή των αγαθών του νοικοκυριού είναι ο χρόνος των μελών του νοικοκυριού. Δεν ανταλλάσσεται όλος αυτός ο χρόνος με χρήματα, διότι δεν παρέχουν όλα τα μέλη του νοικοκυριού εργασία έναντι αμοιβής. Πιο συγκεκριμένα, οι νοικοκυρές χρησιμοποιούν εισροές (όπως το απορρυπαντικό πλυντηρίου) και ξοδεύουν το χρόνο τους σε μη αγοραία εργασία (π.χ. χρόνος που αφιερώνουν στο πλύσιμο, το στέγνωμα και το σιδέρωμα των ρούχων) για να παράγουν τελικά προϊόντα (π.χ. καθαρά ρούχα). Ομοίως, τα είδη παντοπωλείου (εμπορεύματα της αγοράς που αγοράζονται από το σούπερ μάρκετ) δεν καταναλώνονται στην ακατέργαστη κατάστασή τους, αλλά μετατρέπονται σε τελικά αγαθά που παρέχουν χρησιμότητα (μαγειρεμένα στο σπίτι γεύματα) που παράγονται από τα μέλη του νοικοκυριού, τα οποία χρησιμοποιούν ως εισροές όχι μόνο τα εμπορεύματα της αγοράς, αλλά και τον δικό τους χρόνο. Η υπόθεση ότι τα νοικοκυριά παράγουν αγαθά συνδυάζοντας εισροές αγαθών και χρόνου ήταν η καρδιά της πρωτοποριακής «θεωρίας της κατανομής του χρόνου» του Becker, την οποία παρουσίασε το 1965. Έκτοτε, ο Becker έχει γράψει εκτενώς για το ανθρώπινο κεφάλαιο, διατυπώνοντας μια γενική θεωρία που προσφέρει μια αυστηρή επιστημονική βάση για την αναγνώριση της οικονομικής αξίας της οικιακής εργασίας. Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου αποτελεί τη θεωρητική βάση πάνω στην οποία βασίζεται σχεδόν το σύνολο των σύγχρονων οικονομικών της εργασίας και έχει εφαρμοστεί με επιτυχία σε άλλους τομείς, όπως η εκπαίδευση. Το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι η οικονομική αξία της ικανότητας ενός ατόμου να παράγει αγαθά και υπηρεσίες στο μέλλον (Tsaoussi 2007: 3).

Η θεμελιώδης ιδέα είναι ότι οι άνθρωποι μπορούν να επενδύσουν στον εαυτό τους, αγοράζοντας εκπαίδευση και κατάρτιση προκειμένου να αποκτήσουν εξειδικευμένες θέσεις εργασίας και να κερδίσουν περισσότερα χρήματα αργότερα στη ζωή τους. Η σύζυγος που επενδύει στα παιδιά μπορεί να στερηθεί πολύτιμες ευκαιρίες για την ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα

μπορούσε να πουλήσει στις αγορές εργασίας. Ο σύζυγος που απαλλάσσεται από τις υποχρεώσεις φροντίδας των παιδιών μπορεί να εργαστεί εκτός σπιτιού και να συνεισφέρει οικονομικά περιουσιακά στοιχεία στο γάμο. Η ασύμμετρη ποιότητα των επενδύσεων των συζύγων δημιουργεί κίνδυνο καιροσκοπισμού. Ο «εργαζόμενος» σύζυγος μπορεί να αποχωρήσει από το γάμο αφού αποκομίσει μεγάλο μέρος του πλεονεκτήματος της συγκεκριμένης επένδυσης στα παιδιά, αλλά πριν κάνει τη δική του οικονομική συνεισφορά. Για τον Becker, οι πόροι του νοικοκυριού μετρώνται με αυτό που ονομάζεται πλήρες εισόδημα, το οποίο είναι το άθροισμα του χρηματικού εισοδήματος και αυτού που χάνεται ή «χάνεται» από τη χρήση χρόνου και αγαθών για την απόκτηση χρησιμότητας. Επομένως, όταν ο ένας σύζυγος μένει εκτός αγοράς εργασίας για να μεγαλώσει τα παιδιά ή να διαχειριστεί το νοικοκυριό, το κόστος ευκαιρίας του χρόνου είναι αυτό που χάνεται, και πιθανώς η χρήση αυτού του χρόνου στο νοικοκυριό είναι πιο πολύτιμη από ό,τι θα αποκτούσε (οικονομικά ή άλλα) αν ο εν λόγω σύζυγος είχε παραμείνει στο εργατικό δυναμικό (Tsaoussi 2007: 2).

9.3 Συνέπειες διαζυγίου για τη γυναίκα

Ίσως κανένας άλλος τομέας στα οικονομικά του οικογενειακού δικαίου δεν έχει διερευνηθεί τόσο καλά όσο ο τομέας των διαζυγίων. Η διάλυση του γάμου είναι ένα γεγονός που είναι πλούσιο σε επιπτώσεις σε πολλά διαφορετικά επίπεδα. Είναι επομένως κατανοητό ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες (ιδίως οι κοινωνιολόγοι και οι οικονομολόγοι) προσεγγίζουν το διαζύγιο ως ένα φαινόμενο με ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές συνέπειες και με δευτερογενείς επιπτώσεις σε πολλούς άλλους κοινωνικούς θεσμούς. Ήταν το 1969 όταν ο Ρόναλντ Ρίγκαν, τότε κυβερνήτης της Καλιφόρνια, υπέγραψε τον πρώτο νόμο για το διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, η μία πολιτεία μετά την άλλη υιοθέτησε νόμους για το διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα, σε μια σαρωτική «σιωπηλή επανάσταση» (Bartlett 2017: 265-287).

Μέχρι το 1985, όλες οι πολιτείες είχαν επιτρέψει στα ζευγάρια να χωρίσουν χωρίς την απόδειξη υπαιτιότητας, αν και οι νόμοι που διέπουν τη διανομή των περιουσιακών στοιχείων διαφέρουν από πολιτεία σε πολιτεία. Μια παρόμοια επανάσταση έλαβε χώρα στην ευρωπαϊκή ήπειρο, όταν ακόμη και χώρες με ισχυρές θρησκευτικές αντιστάσεις (όπως η Ιταλία, η Ελλάδα και σχετικά πρόσφατα η Ιρλανδία) απελευθέρωσαν τους νόμους τους περί διαζυγίων. Από τότε που αυτό το ισχυρό κύμα υπέρ του διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα σάρωσε τα δυτικά έθνη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι σκοποί και οι προϋποθέσεις του διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα συζητήθηκαν έντονα, τόσο από κοινωνικούς επιστήμονες όσο και από θεωρητικούς της νομικής επιστήμης. Η σημαντικότερη οικονομική συνέπεια του διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα είναι ότι επιτρέπει σε οποιονδήποτε σύζυγο να τερματίσει το γάμο μονομερώς, δηλαδή χωρίς τη συγκατάθεση του άλλου συζύγου.

Σήμερα υπάρχει πλούσια εμπειρία που καταδεικνύει ότι το διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα επέβαλε απροσδόκητο κόστος σε τρίτους (γυναίκες και παιδιά), το οποίο ήταν μεγαλύτερο από τα όποια οφέλη μπορεί να είχε. Το διαζύγιο έγινε ευκολότερο, σε νομικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Από νομικοτεχνική άποψη, το διαζύγιο σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να παρομοιαστεί με διοικητική διαδικασία. Αυτό ισχύει ιδίως για το διαζύγιο με αμοιβαία συναίνεση (ή συναινετικό διαζύγιο), το οποίο αποτελεί τον πιο δημοφιλή τύπο διαζυγίου στην Ευρώπη σήμερα. Από κοινωνική άποψη, το διαζύγιο είναι περισσότερο ανεκτό από ό,τι στο παρελθόν, ιδίως στις αστικές περιοχές. Αυτός είναι ένας λόγος που ισχύει ιδιαίτερα για τις

γυναίκες, οι οποίες δεν στιγματίζονται πλέον κοινωνικά από το διαζύγιο. Συνολικά, το διαζύγιο έχει γίνει λιγότερο δαπανηρό για τις γυναίκες, από ψυχολογική, συναισθηματική και πολιτιστική άποψη. Τέλος, το διαζύγιο συνεπάγεται μικρότερο κόστος για τους συζύγους από οικονομική άποψη. Αυτός είναι επίσης ένας λόγος που βρίσκει ιδιαίτερη εφαρμογή στις γυναίκες, επειδή περισσότερες γυναίκες εργάζονται σήμερα σε αμειβόμενη εργασία από ποτέ άλλοτε. Η αίσθηση ασφάλειας που παρέχει μια καλά αμειβόμενη εργασία οδηγεί τις γυναίκες να πιστεύουν ότι η οικονομική τους ανεξαρτησία αποτελεί επαρκή εγγύηση για την εξασφάλιση μιας οικονομικά σταθερής ζωής για τις ίδιες και τα παιδιά τους. Αυτή η αντίληψη οδηγεί έναν αυξανόμενο αριθμό γυναικών να επενδύουν περισσότερο σε ανθρώπινο κεφάλαιο προσανατολισμένο στην αγορά και να έχουν μεγαλύτερες προσδοκίες από αυτή την επένδυση (όσον αφορά τη μελλοντική εισοδηματική δύναμη κ.λπ.) από ό,τι από την επένδυση στο γάμο (Bartlett 2017: 265-287).

Ως εκ τούτου, το διαζύγιο έχει γίνει κυριολεκτικά λιγότερο δαπανηρό για τις γυναίκες που εργάζονται με μισθωτή εργασία. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, αν και η διευκόλυνση του διαζυγίου επηρεάζει τόσο τους άνδρες όσο και τις γυναίκες, η απόφαση των γυναικών να πάρουν διαζύγιο είναι αυτή που έχει όλο και περισσότερο σημαντικό αντίκτυπο στο ποσοστό διαζυγίων. Οι στατιστικές δείχνουν ότι στις περισσότερες χώρες της Δύσης, οι γυναίκες έχουν κινήσει όλο και περισσότερο τις διαδικασίες διαζυγίου (Bartlett 2017: 265-287). Υπάρχει ένας αυξανόμενος όγκος ερευνών που αποσκοπεί στη διερεύνηση των λόγων που οδηγούν σε αυτό το αποτέλεσμα. Τα ευρήματα μιας πρόσφατης μελέτης (Johnson 1999) είναι χαρακτηριστικά: οι περισσότερες ώρες εργασίας των γυναικών (δέκα ώρες προστίθενται στη μέση εβδομαδιαία εργασία της συζύγου) αυξάνουν την πιθανότητα διαζυγίου σημαντικά περισσότερο από ό,τι οι περισσότερες ώρες εργασίας των ανδρών. Σε παρόμοια κατεύθυνση, αν και το υψηλότερο εισόδημα των ανδρών μειώνει την πιθανότητα διαζυγίου, το υψηλότερο εισόδημα των γυναικών αυξάνει την πιθανότητα αυτή.

Η αλματώδης αύξηση του ποσοστού διαζυγίων στις Ηνωμένες Πολιτείες επέφερε σημαντική αύξηση του αριθμού των παραγκωνισμένων νοικοκυρών και υποκίνησε μια αυξανόμενη δημόσια και ακαδημαϊκή ανησυχία σχετικά με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των διαζευγμένων ηλικιωμένων γυναικών. Ο κύριος λόγος για τον οποίο οι νοικοκυρές είναι ιδιαίτερα ευάλωτες κατά και μετά το διαζύγιο είναι ότι οι συνεισφορές τους κατά τη διάρκεια του γάμου είναι ασύμμετρες σε σχέση με τις συνεισφορές των συζύγων τους (βλ. ιδίως Cohen 1987). Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι οι πρωταρχικές υποχρεώσεις ανατροφής παιδιών που αναλαμβάνουν οι σύζυγοι συμβαίνουν τις περισσότερες φορές πριν από την περίοδο αιχμής των αποδοχών των συζύγων. Δεδομένου ότι οι νοικοκυρές πλήρους απασχόλησης έχουν εξειδικευτεί στην οικιακή εργασία κατά τη διάρκεια του γάμου, η διάλυση του γάμου συχνά σημαίνει το τέλος του επαγγέλματός τους. Το επάγγελμα αυτό, αν και είναι ανεκτίμητο για την ευημερία της εθνικής οικονομίας, δεν αποφέρει παροχές υγείας, συνταξιοδότησης ή ανεργίας. Οι εκτοπισμένες οικιακές βοηθοί δυσκολεύονται να βρουν εργασία μετά το διαζύγιο, επειδή στερούνται επαγγελματικών δεξιοτήτων και εμπειρίας, αλλά και λόγω της ηλικίας τους. Επιπλέον, οι γυναίκες αναλαμβάνουν τους μεγαλύτερους κινδύνους για την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου εντός του γάμου, καθώς το ανθρώπινο κεφάλαιο που συσσωρεύουν οι νοικοκυρές είναι εξειδικευμένο για το γάμο (ή για το σπίτι) και συνεπώς μη μεταβιβάσιμο.

Αντίθετα, το ανθρώπινο κεφάλαιο που συσσωρεύεται από τους μισθωτούς (ικανότητα κέρδους) είναι πλήρως μεταφερόμενο και δεν εξαρτάται από τον γάμο. Αυτή η ασυμμετρία επιτρέπει στο μέρος που είχε ειδικευτεί σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την αγορά να προβεί σε αξιόπιστες απειλές διαζυγίου προκειμένου να ενισχύσει τη διαπραγματευτική του θέση και να επιτύχει καλύτερη συμφωνία για τον εαυτό του. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο οι σύζυγοι που εργάζονται κυρίως στο σπίτι είναι ιδιαίτερα ευάλωτες υπό τα ισχύοντα καθεστώτα χωρίς υπαιτιότητα είναι ότι η έλευση του διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα έχει πιέσει όλους τους γάμους προς ένα συγκεκριμένο καλούπι: ένα καλούπι στο οποίο και τα δύο μέρη είναι ανεξάρτητα, αυτοσυντηρούμενα και ελεύθερα να αποχωρήσουν από το γάμο τους χωρίς να διαπιστωθεί υπαιτιότητα. Το επακόλουθο αυτού του μοντέλου γάμου είναι ένα διαζύγιο που βασίζεται στη σαφή νομοθετική προτίμηση για τη χρήση του διαχωρισμού της παρουσίας αντί της συζυγικής διατροφής. Ωστόσο, στο πλαίσιο της θεωρίας του διαχωρισμού των περιουσιακών στοιχείων, δεν υπάρχει νομική αναγνώριση της οικονομικής αξίας των υπηρεσιών της νοικοκυράς. Σήμερα αναγνωρίζεται ευρέως ότι οι λόγοι διαζυγίου χωρίς υπαιτιότητα έχουν μειώσει τη διαπραγματευτική δύναμη των συζύγων που δεν επιθυμούν το διαζύγιο. Τις περισσότερες φορές πρόκειται για γυναίκες που έχουν εξειδικευτεί στην οικιακή εργασία κατά τη διάρκεια του γάμου (Tsaoussi 2007: 3).

Εξαλείφοντας την ανάγκη για τη συγκατάθεσή τους, το διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα στέρησε από τις συζύγους σημαντική διαπραγματευτική δύναμη σε σχέση με τους συζύγους τους σε θέματα όπως η διατροφή και η διατροφή των παιδιών, καθώς μειώθηκε η ανάγκη για παραχωρήσεις από τον διαζευγμένο σύζυγο. Οι σύζυγοι δεν μπορούν πλέον να εξασφαλίσουν ικανοποιητικούς διακανονισμούς περιουσιακών σχέσεων για τις ίδιες και τα παιδιά τους, επειδή οι σύζυγοι δεν χρειάζεται πλέον να δίνουν αντάλλαγμα για τη συγκατάθεση των συζύγων τους στο διαζύγιο. Πράγματι, έχει διαπιστωθεί ότι η μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη κατά το διαζύγιο οδηγεί σε χαμηλότερες πληρωμές διατροφής, καθώς και σε μη ικανοποιητικούς και άδικους οικονομικούς διακανονισμούς για τις γυναίκες.

Τέλος, η έντονη μετατόπιση από τη μόνιμη διατροφή στη βραχυπρόθεσμη, κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει μειώσει περαιτέρω τις γυναίκες σε γάμους μακράς διάρκειας. Τα τελευταία χρόνια, εμπειρικά στοιχεία από διάφορες χώρες καταδεικνύουν ότι η μόνιμη διατροφή χορηγείται σπάνια. Ωστόσο, μια θετική αλλαγή είναι ότι η οικονομική επιστήμη έχει διευρύνει τη νομική οπτική σχετικά με τις απόψεις για τη διατροφή, όπως φαίνεται από μια μακρά σειρά εφετειακών αποφάσεων που ανατρέπουν βραχυπρόθεσμες αποφάσεις διατροφής σε μακροχρόνιες.

Εμπειρικά στοιχεία δείχνουν ότι υπάρχουν έντονες διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα βιώνουν τις αλλαγές που συνεπάγεται το διαζύγιο. Τα μεγαλύτερα προβλήματα των ανδρών μετά το διαζύγιο φαίνεται να είναι ψυχολογικά, που προκύπτουν κυρίως από την έλλειψη επαφής με τα παιδιά τους και την υποχρέωση καταβολής διατροφής, ενώ τα μεγαλύτερα προβλήματα των γυναικών μετά το διαζύγιο σε σχέση με τους άνδρες είναι οικονομικά. Τα προβλήματα αυτά καταγράφηκαν για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1970. Σήμερα, τα τρία τέταρτα όλων των φτωχών οικογενειών στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν επικεφαλής γυναίκες και περισσότερες από τις μισές οικογένειες με μονογονεϊκή μητέρα ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Οι περισσότερες σύζυγοι γίνονται φτωχότερες μετά το διαζύγιο, ενώ οι περισσότεροι σύζυγοι βιώνουν αύξηση του βιοτικού τους επιπέδου. Τα οικονομικά προβλήματα των διαζευγμένων γυναικών επιδεινώνονται από το γεγονός ότι

διατηρούν τη φυσική επιμέλεια των παιδιών μετά το ενενήντα τοις εκατό των διαζυγίων. Πρόσφατες μελέτες τόσο παλαιών όσο και νέων στοιχείων έδειξαν ότι οι γυναίκες υφίστανται μείωση του βιοτικού τους επιπέδου μετά το διαζύγιο, κυρίως επειδή πρέπει να εξακολουθήσουν να φροντίζουν τα παιδιά και επίσης επειδή λίγοι άνδρες αναλαμβάνουν τις παραδοσιακές οικονομικές ευθύνες για τα παιδιά τους μετά το διαζύγιο. Έτσι, η ανάθεση της επιμέλειας των παιδιών στις μητέρες τους ενισχύει και δικαιώνει τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων μετά το διαζύγιο. Οι διαζευγμένες μητέρες ως ομάδα κερδίζουν σημαντικά λιγότερα από τους διαζευγμένους πατέρες. Το 1991, το 39% όλων των διαζευγμένων γυναικών με παιδιά και το 55% εκείνων με παιδιά κάτω των έξι ετών ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας (Tsaoussi 2007: 3).

9.4 Οικονομική ανάλυση συναινετικού διαζυγίου

Με την πρόθεση να εκσυγχρονίσει το δίκαιο του διαζυγίου προς μια ορισμένη κατεύθυνση - δηλαδή, προσθέτοντας το στοιχείο της ιδιωτικής αυτονομίας σε ένα πεδίο που θεωρούνταν ως επί το πλείστον ανέγγιχτο από αυτό, δηλαδή στον τομέα της λύσης του γάμου- ο νόμος 1329/1983 εισήγαγε το συναινετικό διαζύγιο στην Ελλάδα. Με την καθιέρωση του συναινετικού διαζυγίου, το ελληνικό δίκαιο εναρμονίστηκε με την πλειονότητα των αλλοδαπών νομοθεσιών, που είχαν ήδη καθιερώσει τη συναινετική λύση του γάμου εκείνη την εποχή, και μάλιστα με δύο βασικές μορφές: είτε καθιερώνοντας τη συναίνεση του συζύγου ως τεκμήριο λύσης, συγχωνεύοντας το συναινετικό διαζύγιο σε έναν ενιαίο θεσμό με το διαζύγιο με αμφισβήτηση, είτε καθιερώνοντας το συναινετικό διαζύγιο ως ξεχωριστή μορφή διαζυγίου. Με την ψήφιση του νόμου 1329/1983, το συναινετικό διαζύγιο καθιερώθηκε στο ελληνικό δίκαιο και εφαρμόζεται. Η θεμελιώδης ανάγκη της ρητής συμφωνίας των ζευγαριών για διαζύγιο χρησίμευσε ως θεμέλιο για τη συναινετική λύση του γάμου- ωστόσο, το δικαστήριο έπρεπε να επικυρώσει επίσημα τη συμφωνία αυτή μέσω μιας δίκης εκούσιας δικαιοδοσίας (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 393-397). Ενδεικτικά, ο θετικός νόμος Ν. 1329/1983 καθιέρωσε τη θεμελιώδη ανάγκη της ρητής και ειδικής συμφωνίας των συζύγων για το διαζύγιο, η οποία κατέστησε τη συναινετική λύση του γάμου ανεξάρτητη από εκτιμήσεις σχετικά με την ύπαρξη ή μη της διάλυσης. Η συμφωνία αυτή αποτελεί απλώς ένα βήμα που οδηγεί σε μια άλλη διαδικασία, αυτή του εκούσιου διαζυγίου.

Έχει υποστηριχθεί ότι η διατήρηση του γάμου αντίκειται στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας κατά το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος, η οποία υποστηρίζεται από το γεγονός ότι το άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος προστατεύει μόνο τους υγιείς γάμους που συνεχίζουν να εκπληρώνουν την κοινωνική τους αποστολή. Από την άλλη πλευρά, το συναινετικό διαζύγιο όχι μόνο δεν είναι αντισυνταγματικό αλλά και εναρμονισμένο με την αρχή αυτή. Μια παλαιότερη πρακτική, το λεγόμενο «κρυπτοσυναινετικό» διαζύγιο, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως υποβάθμιση του γάμου σε δευτερεύουσα διαδικασία, υποστήριξε επίσης τη νομοθετική εξέλιξη και την υιοθέτηση ενός νόμου που ήταν σύγχρονος με τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής εκείνης. Η πρακτική αυτή κατέστησε αναγκαία την εισαγωγή του συναινετικού διαζυγίου στο ελληνικό νομικό σύστημα. Επιπλέον, η έννοια του δικαίου είναι εξίσου δυναμική με την κοινωνία, τον πολιτισμό, τον τρόπο ζωής και τη γλώσσα. Πολλές πτυχές της ζωής ενός ατόμου διέπονται από τον νόμο, ή *de lege ferenda*. Ως εκ τούτου, θα παρατηρηθεί σημαντική διαφορά αν συγκριθεί η ανθρώπινη δραστηριότητα στο παρελθόν και στο παρόν. Εξαιτίας αυτού, οι σύγχρονοι θεσμοί και τα νομικά συστήματα βασίζονται συχνά σε διαφορούμενες νομικές έννοιες για

να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά με τρόπο αποδεκτό, ακριβή και ανάλογο προς το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον της στιγμής. Ως αποτέλεσμα, μπορεί να ειπωθεί εκ των υστέρων ότι η νομοθετική μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου του νόμου αριθ. 1329/1983 ήταν αναγκαία για κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 393-397).

Από τη διατύπωση του άρθρου 1441 ΑΚ, το οποίο ίσχυε μετά την αντικατάστασή του από την παράγραφο 2 του άρθρου 3 του νόμου αριθ. 4055/12-3-12, συνάγεται ότι υπήρχαν τέσσερις προϋποθέσεις για το συναινετικό διαζύγιο: 1) η έγγραφη συμφωνία των συζύγων για τη λύση του γάμου τους, 2) η ελάχιστη διάρκεια του γάμου, η οποία ορίστηκε σε έξι μήνες, 3) η έγγραφη συμφωνία των συζύγων για την επιμέλεια και την επικοινωνία με τα ανήλικα τέκνα τους και, τέλος, 4) η αμετάκλητη συμφωνία. Πρέπει να σημειωθεί ότι βάσει του εν λόγω νομικού πλαισίου, ο καθορισμός του ποσού της μηνιαίας διατροφής που οφείλει ο σύζυγος του γονέα που δεν έχει την επιμέλεια των τέκνων δεν αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για την εγκυρότητα και τη γενική πληρότητα της συμφωνίας των συζύγων. Ωστόσο, από το γράμμα του νόμου, στο άρθρο 1441 παρ. 2 εδ. β' του ΑΚ, προκύπτει ότι η σχετική συμφωνία ήταν δυννητική και όχι υποχρεωτική.

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι οι νόμοι που διέπουν τη λύση του γάμου με συναινετικό διαζύγιο είναι αναγκαστικού δικαίου, όπως και οι νόμοι που διέπουν το διαζύγιο εν γένει. Κατά συνέπεια, οι συμβάσεις που απαγόρευαν ή περιόριζαν τη δυνατότητα λύσης ενός γάμου, μεταξύ άλλων και μέσω συναινετικού διαζυγίου, επιβάλλοντας τη λήξη της ένωσης με εκούσιο γάμο, ήταν ανεφάρμοστες. Για παράδειγμα, οι οποίες απαγόρευαν το διαζύγιο υπό οποιεσδήποτε συνθήκες ή ακόμη και αν προέκυπτε συγκεκριμένος νομικός λόγος διαζυγίου ή οι οποίες όριζαν ότι ο σύζυγος που ζητούσε διαζύγιο θα έπρεπε να καταβάλει ένα συγκεκριμένο ποσό ως ποινή, ή οι οποίες επέτρεπαν τη δυνατότητα διαζυγίου χωρίς δικαστική απόφαση, ή οι οποίες καθιέρωναν νέους λόγους διαζυγίου ή τροποποιούσαν τους ήδη υπάρχοντες, όπως για παράδειγμα επιβάλλοντας ότι πρέπει να τερματιστεί ένας γάμος διάρκειας ενός έτους προτού χορηγηθεί διαζύγιο. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, για να χορηγηθεί διαζύγιο με συναίνεση, πρέπει να υπάρχει γραπτή συμφωνία μεταξύ των συζύγων. Η νομική φύση αυτής της συμφωνίας περιεγράφηκε ως ειδική σύμβαση στο πλαίσιο του οικογενειακού δικαίου, διότι οι δηλώσεις προθέσεων των συζύγων συμπίπτουν και αποσκοπούν στην επίτευξη του ίδιου νομικού αποτελέσματος χωρίς συγκρούσεις συμφερόντων. Υποστηρίζεται το επιχείρημα ότι κάθε σύζυγος μπορεί να αποχωρήσει ελεύθερα από τη συμφωνία μέχρι την ολοκλήρωση της συζήτησης στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Επιπλέον, το προσύμφωνο συναινετικού διαζυγίου δεν δεσμεύει τους συμβαλλόμενους συζύγους, διότι περιορίζει την προσωπική ελευθερία των συζύγων όσον αφορά το ζήτημα του γάμου (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 393-397).

Στην πραγματικότητα, όχι μόνο τα ζευγάρια αλλά και οι δικηγόροι τους έπρεπε να υπογράψουν το σχετικό έγγραφο επί ποινή ακυρότητας όπως προκύπτει από το συνδυασμό των άρθρων 1441 παρ.1 εδ. α, 158,159 παρ. 1152. Ωστόσο, εάν στους δικηγόρους είχε δοθεί ειδικό πληρεξούσιο, το οποίο έπρεπε να παραδοθεί εντός του προηγούμενου μήνα από την υπογραφή της συμφωνίας, απαιτούνταν απλώς η υπογραφή τους. Η συμβολαιογραφική πράξη που χρησίμευε ως ειδική πληρεξουσιότητα έπρεπε να αναφέρεται ρητά στη γραπτή συμφωνία. Αυτή η συμφωνία μεταξύ των συζύγων έλεγε ότι ήταν υπέρ της φιλικής λύσης του γάμου τους. Φυσικά, ο γάμος μεταξύ των συζύγων έπρεπε να είχε διαρκέσει τουλάχιστον έξι μήνες

πριν από τη σύνταξη της σχετικής καταγεγραμμένης συμφωνίας, προκειμένου να χορηγηθεί εκούσιο διαζύγιο. Ο χρόνος τέλεσης του πρώτου χρονολογικά γάμου είναι ο χρόνος που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη εάν τελέστηκε τόσο θρησκευτικός όσο και πολιτικός γάμος. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι σύζυγοι θα λάβουν ώριμη απόφαση να τερματίσουν τον γάμο μετά την πάροδο έξι μηνών, ο νομοθέτης επέβαλε την αναγκαιότητα μιας ελάχιστης διάρκειας του γάμου. Ωστόσο, ο γάμος μεταξύ των συζύγων δεν λύθηκε αυτομάτως με απλή συμφωνία τους. Για να χορηγηθεί συναινετικό διαζύγιο πρέπει επίσης να υποβληθεί γραπτή συμφωνία μεταξύ των συζύγων στο αρμόδιο Μονομελές Πρωτοδικείο, μαζί με τις τυχόν αναγκαίες ειδικές πληρεξουσιότητες, προκειμένου να εκδοθεί διαζύγιο. Εάν πληρούνται όλες οι νομικές προϋποθέσεις, το δικαστήριο επικυρώνει τη συμφωνία μετά από μία μόνο προαιρετική ακρόαση (ελάχιστη διάρκεια του γάμου, συμφωνία που συντάχθηκε από πρόσωπα με δικαιοπρακτική ικανότητα, ύπαρξη ειδικών πληρεξουσίων όπου απαιτείται, απουσία ελαττωμάτων στη διαθήκη κ.λπ.). Με την ίδια απόφαση θα ανακοινωνόταν η λύση του γάμου και η λύση αυτή θα γινόταν οριστική μόλις εκδοθεί η απόφαση (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 393-397).

Εάν υπήρχαν ανήλικα τέκνα, απαιτούνταν ξεχωριστή γραπτή συμφωνία μεταξύ των συζύγων που θα ρύθμιζε επίσης την επιμέλεια των παιδιών (ουσιαστικά με ποιον γονέα θα διέμεναν τα παιδιά) και την επικοινωνία μαζί τους, προκειμένου να χορηγηθεί συναινετικό διαζύγιο. Η αίτηση έκδοσης συναινετικού διαζυγίου θα απορρίπτονταν από το δικαστήριο ως απαράδεκτη εάν δεν είχε υποβληθεί στο δικαστήριο τέτοια συμφωνία. Θα πρέπει να τονιστεί ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 1 στοιχείο α) του ίδιου άρθρου, η συμφωνία των συζύγων σχετικά με τα ανήλικα τέκνα δεν επικυρώνεται από το δικαστήριο. Αντιθέτως, το δικαστήριο επικυρώνει τη συμφωνία των ζευγαριών για τα ανήλικα τέκνα με την ίδια απόφαση που λύνει τον γάμο. Η παρούσα συμφωνία διέπεται από τις διατάξεις του άρθρου 1441 του Αστικού Κώδικα και θεωρείται ότι έχει συναφθεί σύμφωνα με το άρθρο 1441 παράγραφος 2 του Αστικού Κώδικα. Η συμφωνία θα έπρεπε να απαιτεί αυστηρή ρύθμιση των ρυθμίσεων της επιμέλειας και της επικοινωνίας μεταξύ των γονέων και των παιδιών τους. Τα μέρη θα μπορούσαν, κατά τη διακριτική τους ευχέρεια, να ενσωματώσουν στη συμφωνία τους διατάξεις που διέπουν τη διατροφή των παιδιών (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2018: 393-397).

Συνοψίζοντας, το προβληματικό σημείο αναδύθηκε εκ του γεγονότος ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων, αν και ανακοίνωναν τη λύση του γάμου από τους αιτούντες σύζυγοι, καθώς και επικυρώνονταν τις συμφωνίες των εμπλεκόμενων συζύγων σχετικά με την επιμέλεια, την επικοινωνία και τη διατροφή των ανήλικων τέκνων, οι λεπτομέρειες αυτής της συμφωνίας δεν ενσωματώνονταν στο κυρίως περιεχόμενο της απόφασης. Συνεπώς, το έγγραφο εκτέλεσης (ή αλλιώς, το αντίγραφο της απόφασης) δεν περιλάμβανε ποτέ το ποσό των απαιτήσεων, ακόμη και αν ο γονέας που είχε την επιμέλεια επιθυμούσε να επιταχύνει την εκτέλεση της απόφασης για λογαριασμό του ανήλικου τέκνου του, σε σχέση με τις απαιτήσεις του τελευταίου για διατροφή έναντι του άλλου γονέα, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για παραβίαση της συμφωνίας που επικυρώθηκε από το δικαστήριο. Ενάντια στην αρχή της εκτελεσιμότητας, πολλά δικαστήρια συμπεριέλαβαν αρνητικές ρυθμίσεις στις λειτουργικές αποφάσεις τους προκειμένου να διασαφηνίσουν τις απαιτήσεις που απορρέουν από το έγγραφο εκτέλεσης, ώστε να αντιμετωπίσουν αυτό το νομικό εμπόδιο. Τέλος, έχει υποδειχθεί ότι για την αποφυγή νομικών ασαφειών, θα πρέπει να ενσωματωθεί η συνολική περιεχομένη της συμφωνίας των συζύγων στην κείμενη απόφαση, η οποία θα λειτουργεί ως έγγραφο εκτέλεσης. Αντίθετα, το εκτελεστικό όργανο της νομοθεσίας θα ερμηνευόταν περιοριστικά, εστιάζοντας στον τύπο της εκτέλεσης,

όχι στην πραγματική απόφαση αλλά στην ειδική συμφωνία, ενισχύοντας την νομική αβεβαιότητα και των δύο προαναφερθέντων πρακτικών.

Συμπεράσματα

Η οικονομική θεωρία του δικαίου περιλαμβάνει την οικογένεια με τρόπους που έχουν αναμφίβολα συμβάλει σημαντικά στην επιστημονική συζήτηση- αλλά, ως αποτέλεσμα της αντίληψής τους, η ανισότητα και το χάσμα μεταξύ των φύλων επιδεινώνονται. Ορισμένοι οικονομολόγοι πιστεύουν ότι η οικογενειακή εξειδίκευση είναι η λογική πορεία δράσης. Οι έρευνές τους δείχνουν σταθερά ότι οι οικογένειες είναι πιο επιτυχημένες όταν τα άτομα εξειδικεύονται σε διαφορετικές εργασίες (Bartlett 2017: 265-267). Δεν εμπίπτει στο πεδίο της έρευνάς τους η εικασία ότι η εξειδίκευση οδηγεί στην εξάρτηση της γυναίκας από τον άνδρα για διάφορους λόγους. Βλέπουν απλώς μια οικονομική μονάδα και τον κοινό στόχο των μελών της να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητα και το όφελός τους, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη το φύλο, την ισότητα κ.λπ. Η οικογένεια, όπως ορίζεται από τη νεοκλασική οικονομική θεωρία, δεν είναι απλώς μια ασεξουαλική οικονομική μονάδα με στόχο τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας μέσω της εξειδίκευσης. Αντίθετα, λόγω των έντονα ριζωμένων απόψεών της για τους ρόλους των φύλων, είναι ο πιο έμφυλος θεσμός. Δεδομένου ότι είναι αδύνατο να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο πρωταρχικός δεσμός μιας οικογένειας δεν είναι η επίτευξη του μέγιστου οικονομικού οφέλους αλλά οι δεσμοί που δημιουργεί, η οικονομική μελέτη του οικογενειακού δικαίου είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένη.

Καθώς εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες τον 21ο αιώνα, η ανισότητα των φύλων έχει αναμφίβολα εξομαλυνθεί σε κάποιο βαθμό. Ακόμη και αν οι γυναίκες αποτελούν πλέον πολύ μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού, η φροντίδα της οικογένειας εξακολουθεί να πέφτει κυρίως στους ώμους τους. Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό από τους άνδρες να εργάζονται με ευέλικτο ωράριο, να κερδίζουν λιγότερα χρήματα, να κατέχουν κατώτερες θέσεις και να είναι κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, υπεύθυνες για τη φροντίδα των μικρών παιδιών και των ηλικιωμένων συγγενών (Bartlett 2017: 265-267). Με άλλα λόγια, οι γυναίκες έχουν κυρίως προσαρμοστεί στις νέες, διευρυμένες ευθύνες τους με όποιον τρόπο μπορούν, αλλά «με δικά τους έξοδα». Η «ισότητα» που επέβαλε και οι μεγαλύτερες θέσεις που δόθηκαν στις γυναίκες δεν έγιναν αποδεκτές από την κοινωνία. Οι επιπλέον απαιτήσεις που έθετε η κοινωνία στις γυναίκες απλώς προστέθηκαν σε αυτές που ήδη υπήρχαν.

Βιβλιογραφία

Ξένη Βιβλιογραφία

Bartlett, K. T. (2017). "Feminism and Economic Inequality", *Law & Inequality*, 35:265-287.

Cohen, L. (1987). Marriage, divorce, and quasi rents; or " I gave him the best years of my life". *The journal of legal studies*, 16(2), 267-303.

Cécile Bourreau-Dubois and Myriam Doriat-Duban "Alimony" Department of Economics BETA UMR 7522, Université de Lorraine, Nancy, France History of economic ideas 2015 vol .23 issue 3, 147-166, History of Economic Ideas is currently edited by Riccardo Faucci, Nicola Giocoli, Roberto Marchionatti

Tsaoussi, Aspasia. 2003. *The Greek Divorce Law Reform of 1983 and Its Impact on Homemakers: A Social and Economic Analysis*. Athens-Komotini: Ant. N. Sakkoulas

Ira Mark Ellman, "The theory of Alimony", *California Law Review*, Vol. 77 No 1, p. 1, 1989

Prof. Aspasia Tsaoussi ALBA Graduate Business School, Forthcoming
Economic Analysis of Law: A European Perspective Aristides N. Hatzis (School of law, Aristotle University of Thessaloniki, Greece, Edward Elgar 2009- Cheltenham, "The Economics of Family Law" Economic Analysis of Law: A European Perspective από Aristides N. Hatzis, Richard A. Posner (Eds) [UK: Edward Elgar], ISBN-13:978-1-84064-592-7

Hatzis Aristides N. "Engagement with Economics : the New Hybrids of Family Law/Law & Economics Thinking" ed., Routledge, Forthcoming 18 Apr 2001, Brian H Bix(University of Minnesota Law School)

Hatzis, Aristides N., Aspasia Tsaousi 2017. "...Or for Worse" *Prenuptial Agreements and the Compensation Paradox in Divorce*, School of Law, Aristotle University of Thessaloniki, Greece, Review of Economics of the Household

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αγαλλοπούλου, Π. (2011). *Τιμητικός Τόμος*. Αθήνα: Σάκκουλα

Γερασοπούλου, Μ. Ε. Ζ. (2020). *Η έννομη σχέση των συντρόφων από το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015*. (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Γεωργιάδης, Α. (2014). «Οικογενειακό Δίκαιο», Αθήνα: Σάκκουλα.

Δημάκης, Π. (1959). *Ο θεσμός της προικός κατά το αρχαίον ελληνικόν δίκαιον*. Αθήνα: Κλεισιούνη.

Δουλκέρη, Τ. (1990). *Μέσα μαζικής ενημέρωσης και ισότητα των δύο φύλων*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κοντογεώργου, Μ. (2018). *Οι νέες διατάξεις του συναινετικού διαζυγίου υπό το πρίσμα του Κανονισμού των Βρυξέλλες ΙΙα*, ΕΦΑΔΠολΔ 7/2018.

Κοτσαμπάση, Α. (2023). *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, 3^η εκδ., Αθήνα: Σάκκουλας, ISBN 978-960-648-641-8.

- Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Ε. (2018). *Οικογενειακό Δίκαιο*, Τόμος Ι, Αθήνα: Σάκκουλα.
- Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Ε. (2018). *Το συναινετικό διαζύγιο μετά το Ν 4509/2017*, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, Τεύχος 3, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Λεντάκης, Α. (1986). *Γυναίκα και τοπική αυτοδιοίκηση. Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα*; Αθήνα: Καστανιώτη.
- Μουσούρου, Μ. (1999). *Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών. The Greek Review of Social Research*, 98, 5–19. <https://doi.org/10.12681/grsr.740>
- Μπέης, Κ. (2006). *Η σύγχρονη προβληματική της προσωρινής εκτελεστότητας κατά του ελληνικού Δημοσίου*.
- Νικολόπουλος, Π. (2011). *Η Μετάλλαξη Της Οικογένειας*. Αθήνα: Αρμός, ISBN: 978-960-527-626-3.
- Παναγόπουλος, Κ. (1987). – *Το Συναινετικό Διαζύγιο*.
- Σπυριδάκης, Ι. Σ. (2006). *Οικογενειακό Δίκαιο*.
- Αριστείδης Χατζής 2011, « Όλα όσα θέλετε να μάθετε για τα οικονομικά του γάμου και του διαζυγίου αλλά φοβάστε να ρωτήσετε», Τιμητικός τόμος Πηνελόπης Αγαλλοπούλου, εκδ. Σάκκουλα.